

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXIII – leto 1977/78 – št. 1

Jezik in slovstvo

Letnik XXIII, številka 1

Ljubljana, oktober 1977/78

Casopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Koruza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Jože Koruza (slovstvena zgodovina) in Aleksander Skaza (primerjalna slavistika)

Tehnični urednik Ivo Graul

Svet časopisa: Berta Golob, Ivo Graul, Marjan Javornik, Jože Koruza, Mira Medved, Jože Munda, Breda Pogorelec, Aleksander Skaza, Marija Smolič, Marjeta Vasič (predsednik), Pavle Vozlič, France Vurnik

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Jezik in slovstvo Ljubljana 50100-678-45015

Letna naročnina 80.— din, polletna 40.— din, posamezna številka 10.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 40.— din

Za tujino celoletna naročnina 150.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina prve številke

Razprave in članki

- 1 *Franc Zadavec* O stilu ekspresionistične lirike I
- 7 *Milena Milojević-Sheppard* Sistemska slovnica
- 16 *Franc Žagar* Uporaba algoritmov pri jezikovnem pouku

Slovenščina v javni rabi

- 21 *Ludvik Kaluža* Govor na Radiu Ljubljana (shematični prikaz)

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

- 23 *Jože Pirjevec* M. F. Raevskij in slovenski rusofili
- 26 *Marija Stanonik* Slovenska elegija po letu 1879

Kulturnozgodovinske ekskurzije

- 27 *Janez Svoboda* Z Jesenic v Mojstrano in na Dovje

Zapiski

- 29 *Marija Kozar-Mukič* Gradivo za slovensko narodnoosvobodilno pesništvo
- 30 *Franc Jakopin* Mednarodni simpozij ob stoletnici rojstva profesorja Rajka Nahtigala
- 32 *Francka Benedik* Slovanski lingvistični atlas — OLA

Iz dela Slavističnega društva Slovenije

- 1/4 Program rednega letnega zborovanja

Franc Zadavec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

O STILU EKSPRESIONISTIČNE LIRIKE

I

Metaforika

Metaforika veliko pove o pesnikovem doživljanju sveta, razgrinja njegovo estetsko občutljivost in miselnost. Impresionist zaznava in doživlja svet kot celoto in ubranost, nasproti mu stoji kot svobodni element proti svobodnemu elementu, njegova metaforika temelji na dojmu sveta, ne pa na pojmu o njem. Ker impresionist sveta ne razumeva kot svojo duhovno podobo, ampak govori o njem predvsem z estetskim čutom, je njegova metaforika harmonična. Ekspresionist doživlja sebe, družbo in svet kot nered, kot divjo raztrganost, iz katere je moč izbirati dele, jih preurejati po lastni podobi, ustvarjati novo, boljše stvarnost. Zato je njegova metaforika pravo nasprotje impresionistične: večinoma je disharmonična. Samo ostra, presenetljiva nazornost, hiperbola, zmaličena slika, kričeča barva lahko namreč razgrinjajo družbeno zmedo, razčlovečenost, prestrašene privide o koncu sveta, vrženost v »ocean« smrti pa tudi zanosne spopade s kaosom, smrtjo, bogom, lastnim telesom. Kdor pa hoče zbežati iz zmaličenega sveta, preseči katastrofalno osamljenost ter postaviti svoj svet slutenj in sanj, ta se mora iztrgati iz snovi, stopiti iz zgodovine in pesniti prosojne metafore, za katerimi je moč slutiti privide moralno ubranega novega življenja. Ali naj ekspresionist priznava svet kot podivjano snov ali naj njegovo snovnost zatajuje in ga nadomešča z abstraktnim idealom, ga nikoli noče le odslikavati, pač pa realije zmerom »popravlja«, jih stopnjuje preko naravnih meja, ali pa stanjšuje do breztežnosti, snov razbiča v silovito razgibani nered, ali pa jo duhovno presoji, da je komaj še vidna. Zaznave napolni s svojo vizijo ali z duhovnim problemom do stopnje, da se včasih pretrga zveza med pesniškim objektom in okoljem, da se zmanjša podobnost s stvarnostjo, nastane pa ekspresivna vizionarna resničnost. Toda vizionarna resničnost, ki obstaja v ostrih in prelepotnih metaforah, pa vendarle vrača pogled na trdo stvarnost, ki obkoljuje razdvojenega in vznesenega pesnika.

Skratka, ekspresionistična metafora je zdaj snovno nabita in vzdržuje realistično črto v ekspresionizmu. Ne ustavlja se pred šokantnimi besedami, je vzkipljiva, tudi sinestetično vznemirljiva; in ker izraža tudi spopade duha s telesom ali napade duha na socialni nered, je zanosna, krčevita, tudi groteskna. Drugič je duhovno abstraktna, tudi simbolična in manj disharmonična ter bistveno sodoloča abstraktni ekspresionizem.

Posnovljena metafora

1.

Vojna doživetja in tista, ki se v pesnika vrežejo v moralno zmedenem zaledju, socialna, duhovna in moralna neurejenost malomeščanstva in delavstva pa tudi programska in dejanska nasprotja med duhovnim in snovnim, dušo in telesom se kaj neradi pretanjšajo v brezsnovno, nenazorno ter nesemantično, zgolj lepотно metaforo. Ponavadi se izrazijo kot vzkipevaljoča nazornost, ki udarja s snovno težo, nekaj pove, upomeni na silovit način. Pod naslovom *Skrivnostni hip* ni pričakovati samo duhovno prefinjenih, vizionarnih, potišanih podob, ampak tudi naval snovnih motivov, ki ponazarjajo, kako se svet podira, narodi pa se rodijo na novo:

V prsrce posluhni, srcé,
čuj — mrko bobni in odmeva,
kakor od žolča in gneva
se trga drobjeje zemljé.

Jaz sanjam veliki potres,
ki zruši nad nami obzorja,
da bruhnejo narodov morja
podzemeljska v svet kakor kres.

Razmerja med duhovnimi in snovnimi deli tega privida so skrajno napeta, sestavine podob se postavljajo navzkriž in vsepočez v povečane pa tudi v nekoliko zmaličene like. Lirski subjekt sanja svoj »veliki potres« po estetskem načelu, ki so mu podlaga takšnile Albrehtovi idejni verzi: »Naše oči, preroško razžgane, so zastrmele se preko sveta«, »vreči se v sončno osrčje sveta« in »mi smo razsuli oboke sveta«; ti verzi in metafore ne zakrivajo napetega, skoraj že dramatičnega razmerja med duhom in snovjo, pesnikom in svetom. Zatajevati, podirati, hkrati pa graditi drugačen svet pomeni potematkem v lirski pesmi uporabljati snovno nabito, disharmonično podobo, ki je povrh še hiperbolična. Takšna metafora najprej vizualno preseneča, ker je vzkipevaljoča snov, ki ne priznava omejitev in se razmahne tudi v vesolje; zaradi eksplozivnosti in asociativnosti, ki odstranjujeta predmetne meje, pa tudi čustveno razburja. Je krik duha, ki prek snovi nekaj krčevito upomenja, pa tudi krik, ki poraja grozo, občutje katastrofe.

Še bolj naturistična ali posnovljena je ekspresionistična metafora tedaj, kadar jo oblikuje pesnikov napad na socialni red. Socialni ekspresionist namreč združuje predmetnost in življenjske pojave rezko, razburljivo, tudi groteskno. Njegova rudarska dolina je npr. »bela devica . . . krvava . . . nagnita kakor indijski gobavec«, njegov lirski subjekt pa ima »roke do komolcev krvave«, ko se dotika vsebine te »razpadajoče device«. Pesnikov predmet, človek iz rudarskega okolja je tako ujet v surov družbeni proces, tako je ves obtežen s snovno stvarnostjo, da ga lirski subjekt lahko »ponazarja« predvsem z zasnovljenimi, z realistično grotesknimi metaforami. A tudi kadar je tak pesnik vizionar, njegova vizija pa daleč preseže objektivne meje motiva, ostane podoba še vedno močno posnovljena. Takšna je npr. podoba o človeštvu, ki se strne v eno samo telo, z glavo leži na severnem tečaju, noge mu padajo čez južnega, na hrbtnici pa se mu pasejo hijene:

Velikanske trume človeštva so bile vlite
v eno samo telo, ki je bilo razpeto na zemlji.
Lasje so v severnem ledu zmrzovali,

pete so mahedrale čez južni tečaj,
roke so se v tropične pragozde zarile
do komolcev.
Na telesu so se pasle hijene
in so s krohotačim lajanjem lizale
smrdeče rane,
ki so jih razgreble s kremplji
svojih umazanih tac.

(Človeštvo)

Privid je ubeseden skoraj epsko, vsaj v začetku močno opisno, hkrati pa izziva čustva. Ekspresija se prepleta z vizijo, obe slonita na vzneseni epitetonezi, ki vzdržuje hiperbolično napetost celotne podobe. Detajli podobe so sicer stvarni, snovni, a iztrgani iz objektivnih mej, da zdaj v fantastični obliki pa ob soočenju človeškega in živalskega izzovejo, presenetijo, razburijo.

Podobno izskočijo predmeti in pojavi iz naravnih mej tudi tedaj, kadar razbojlen duh udarja ob snov, se ne more iztrgati iz nje, tudi ne ob prisotnosti krščanskih mitemov. Zdi se, da nepomirljivo, celo sovražno nasprotje med telesom in teološko pojmovano dušo lahko do kraja izrazijo le zagnane, dramatično vzkipljive, hiperbolične posnovljene metafore. Dokaz za to je tudi Vodnikova pesem *O večnost — grombeseda*:

O večnost — grombeseda!
Oči so moje dva ognjena kolobarja,
srdito vanje luč udarja,
za temni greh ljudi
Bog me bije na oči ...
V besede tresk se mečem kot v požar.
V telesu mojem duh ko slap buči.
Blazno podi, podi me vihar,
zemlja je Bog, ki bič vihti ...
V meni so se žile razletele.
Telo je brez postav
in kot testo
ki vre ...
kot blisk —
trombe glas me bo ubil.

Religiozni pesnik se v tesnobi zateče tudi h krčeviti, groteskni hiperboli: »stoje pod okni berači / z odprtimi usti / in ližejo ranjene stene. / Njihova žeja rjoveča je zver« (A. Vodnik, *Molče sedimo*).

Kot religiozni pesniki svojo mučno duhovno-telesno razdvojenost, lahko le z močno zasnovljeno metaforo ponazorijo svojo tesnobo tudi pesniki, katerih »lepa duša« bije ob malomeščanski duhovni in moralni nered. Lepodušni humanist, kasnejši radikalni upornik Božo Vodušek doživlja mesto kot prostor groze, ki ga je moč dobro ponazoriti le s kakofoničnimi, razcefranimi podobami. Ulica je

»groteskno premikanje ust brez glasu«, intelektualčev položaj pa rojeva kretnje in glasove blaznika: »Srepa grozo v osteklenelih očeh, / krilimo s težkimi rokami v praznino, tipamo v blazni smeh, / ki lomi hripavo se z zasinelih usten« (*Mesto v noči*). Njegova pesem *Vihar* je lirski integracija burnih, razglašanih snovnih motivov: »goreči oblaki«, »ogromne, divje plahetajoče peroti bljujočih zmajev«, »blisk se je vzpel kot žolt gad«. Estetski cilj viharne vizije, kako se svet lomi nad človekom, je prej ko ne presenetiti, prestrašiti, s krikom in brezupnimi zamahi v praznino skorajda zmesi, obenem pa izpovedati lastno zmedenost, prestrašenost.

Da bi naslikal grozo, ko ga razjeda misel, razum, dvom, jemlje Miran Jarc primere iz srhljivega živalskega sveta: »moje misli so ko okamenele kače«, »kadar misel sika«, »zavratno sikanje kač«; misel, duh sta tudi »drveči konj« ali pa »griva titanskih konj«.*

Našteti primeri metafor povejo torej, da disharmonični in socialno agresivni ekspresionist vrže pojave in predmete iz naravnih mej ter jih ponovno združuje v takšne zveze, da učinkujejo dramatično, srhljivo, tudi nadrealistično, fantastično. Besede se v teh metaforah ne razvrščajo po zakonih logike, ampak se združujejo po zakonih, ki vodijo h kar najbolj močnemu izrazu. Duhovno-telesna pa duhovno-družbena drama in izpoved ekspresionističnih lirikov poteka torej v specifičnem stilu.

2.

Ekspresionisti so ugotovili, da lahko svojo dramo sporočajo še najbolj natančno in v celoti z atributivno in adverbialno epitetonezo ter z glagolsko metaforo. Stilno težišče na pridevniku, prislovu in glagolu nič ne preseneča, ko pa je človeka in družbo moč obnoviti le z radikalnimi prevrednotenji in silovitimi dejanji, le s silo si je moč pribojevati tudi novo razmerje do krščanskega mita. Epiteton namreč lahko iztrga odnosnico iz prvotnega, že obrabljenega pomena ter jo namensko obnovi, poveča, naredi živo, afektivno, in le glagol, tj. dejanje lahko ponagli človekovo obnovo, zlasti še prefiksirani glagol povzroči, da se nekaj zgodi ali se bo zgodilo v trenutku, zdaj in tukaj. Z epitetonezo in metaforičnimi glagoli je moč dobiti tudi hiperbolične sintagme, ki s svojo surovostjo presunejo, osvestijo (»besede tresk«, »ližejo ranjene stene«, »na telesu so se pasle hijene«).

Anton Vodnik rabi v navedeni pesmi skoraj iskano ekspresivna epiteta in verba actionis, zato da ustvari buren, odsekani, zagnani ritem kot izraz notranje napetosti. Motiv dramatizira tako, da verba actionis: udarja, bije, se mečem v, buči, podi, vihti, so se razletele, vre, bo ubil postavi ob konkretna imena, s čimer je duhovni subjekt še bolj upet v vrtnec snovnih moči. Verba actionis posnovijo v tej pesmi tudi duhovne pojave, podobno kot rezultat v identifikacijski metafori: »duh ko slap buči«, »zemlja je bog«.

Tudi Seliškarjeva epitetoneza dramatizira pojave in dejanja, da učinkujejo rezko, skoraj surovo: »grozé lobanje neštete z gorečimi očmi«, »dete spači svoj jetični obraz«, »beli sijaj izsesanih prsi«, »cvileče miši«. In še: »Sede na klopeh

* Fran Petré, Kozmična pesem Mirana Jarca. Naša sodobnost 1955.

koščena telesa — / kakor kosmati skeleti v ponošene / strgane cunje odeti« (*Šarabanka*). Skratka epiteta, ki povečajo, zmaličijo, izzovejo. Sicer pa Seliškar epitetonira skoraj v celoti na način, da motivi udarjajo kot nelepa, zmaličena snovnost. Njegova protilepotna epitetonična metoda se ujema z osrednjo, z izhodiščno metaforo zbirke *Trbovlje*, z »razpadajočo devico«.

Še bolj kot z epitetonezo dramatizira Seliškar z glagolom, šele ta dodobra pove, kako pesnika vznemirjajo zmaličeni socialni in po njih zmaličeni tudi elementarni odnosi med ljudmi ter med človekom in naravo. Za primer zadošča že odlomek iz pesmi *Rudnik*:

Ko se napije znoja teh zamahujočih senc,
ki pojo:

za mater —

za ženo —

za sina —

za hčer —

zadrhti kakor kri vohajoča zver
in zahrešči.

Tudi Vodušek preseneča in dramatizira s pridevniškimi in prislovnimi epiteti: »čudnogrenko pričakovanje«, »rezki kriki bežečih živali«, »blazni pastirji«, »dušeče razbeljena zarja je vzžgala skrivenčena, naga drevesa«. Z glagoli oblikuje burne zalete, ali pa so močno afektivni: »zamolklo se lijo«, »veter zlokobno udarja«, sinejo, tonejo, vzhiteva (*Netopirji*). Za ozadje teh epitet in glagolov postavi tesnobo in identifikacijsko metaforo: »Mi smo žejni vodnjaki / v zapuščenih dolinah suše. / Stene so nam od sonca razžgane, / in vihar nas zasiplje s peskom; / še krik ne more iz naših ust« (*Prečute noči*). Voduškova epitetoneza in glagol sta močno afektivna nekako do leta 1930 (*Trst, ki poje*, 1929, *Mesto v noči*, 1930). Ko pa v pesmi *Brodolom* (1930) postavi pred isti predmet različne epitete: »Štiri sive stene so sipina... Štiri štrleče stene so prepad... Štiri gole stene so rakev, ki jo je smrt zame zbila«, se njegov izrazni poudarek, s tem pa ves pesniški jezik začne odmikati od glagola, odmikati od burnega dejanja k stanju, od ekspresivne k pomenski, logični besedi, k samostalniku.

3.

Vzrok za to, da sta atribut in glagol v posnovljenem tipu ekspresionistične metafore stilno na prvem mestu, je iskati, kot že povedano, v glavni programski točki pesniške smeri, v njeni volji, da iz temeljev prevrednoti, obnovi človeka in družbo. Atribut radikalno razgrne vrednoto in nevrednoto, glagol izpoveduje krčevitost in naglico spreminjanja. Oba sta afektivna, čustveno nasičena. Za glagol je treba celo povedati, da v slovenski liriki še nikoli ni doživel tolikšne čustvene nasičenosti, kakor ravno pri ekspresionistih. Ali že izberejo čustveno nabite glagole ali pa jih sami ustvarijo z novo prefiksacijo, npr.: vpiti, zavpiti, krikniti, vzkrikniti, jekniti, zaječati, siniti, vzihtevati, zadrhteti, zahreščati in podobno. Primeri v metaforah: »je sto deklic zaječalo« (A. Vodnik), »Moja bolest je zavpila skozi temo« (M. Jarc), »tesnoba vzihteva« (B. Vodušek). Da ponazorijo muko duha v snovi, rabijo tudi glagol goret: »kako gori to molčanje« (F. Albreht). Seliškar pa obdrži afektivno moč tega glagola, njegovih samostal-

niških in pridevniških sinonimov v snovnem svetu: »Črne hiše v soncu gorijo«, »Stene se zibljejo v razbeljenem zraku«, »kamen žari in trepeče v svetlobi / ognjenega dne«, »Iz zemlje se tleča ženska iztrga«.

Albreht, Vodušek in Kosovel uveljavijo tudi afektivni infinitiv. Albreht ga zapiše v *Spevu eternistov*: »Bratje, en smisel je duši: leteti! / kot baklja, v noči prižgana, goreti / v novo svobodo in v novi dan.« Če Vodušek zoži afektivnost infinitiva oziroma jo zmanjša s takojšnjim racionalnim povzetkom infinitivne vsebine: »Počivati, ne govoriti — / zadnja sladkost« (*Trst, ki poje*), ustvari Kosovel z infinitivom visoko stopnjo afektivnosti, še zlasti v pesmi *Padati*:

Smrt, samo smrt.

Padati.

Padati.

Padati.

In kakor ptica v perutih

zraka napiti se

in v labirintih, na neznanih potih

skriti, potopiti se.

Prava infinitivna ekspresija dejanja namreč ne razveže, temveč ga le močno nakaže; lirski subjekt hrepeni po nečem, pa četudi po smrti. Ekspresivni infinitiv pove tudi, da duševni motiv prehaja v napeto razgibanost. Da raba takšnega infinitiva v povojni slovenski liriki ni posledica futuristične poetike, ki ga je še posebej priporočila, dokazuje predvsem Cankarjeva raba infinitiva v podobne namene, pobudo pa utegne imeti tudi pri nekaterih nemških ekspresionistih, sodelavcih revije *Der Sturm*.

Jarc, Vodušek, oba Vodnika in Kocbek sporočajo dramo lirskega subjekta tudi z zvočnimi razglasji, vendar v povedni, ne v fonetični obliki, saj besede kot samostojne snovi, kot sestava zvokov, kot čutnega izraznega gradiva ali ne znajo ali programsko ne morejo izkoristiti. Povedne oblike pa so takele: »in stihe so roke tresoče mi vpile«, »mojih razvratnih misli kriki«, »hiše, vozila, ljudje / o vseutrujenosti s telesi kriče« (Jarc). Jarc in Vodušek krike tudi modalno ali drugače omejujeta: »bi kriknil do neba: rešitve, rešitve« (Jarc), »še krik ne more iz naših ust« (Vodušek). France Vodnik takole ubesedi svoje krike: »In sem zavpil / s silnim glasom, da je odmevalo / od bokov cerkve mojega srca: / Jaz / verujem, verujem, / verujem« (*Sv. maša*). Tudi Kocbek zadržuje krik v lirsko-epski obliki: »Zdaj ležim divje / na hrbtu, vežem se in kričim, da bi / prevpil svojo smrt« (*Med koreninami ležim*). Tudi Anton Vodnik zapisuje razglasja, predvsem s povedno zvočno obliko, »trombe glas me bo ubil«, včasih tudi metaforično, »besede tresk«; v svojo poetično dikcijo in večinoma melodiozni verz pa lahko ubere tudi potišani, umirjeni, otožni vzklik »o« in »joj«: »Joj, kako sem vztrepetala! / Joj — in jaz nisem dragemu luči prižgala« (*Žalostna roža*).

Ne glede na občutno stopnjo afektivnosti, ki obstaja v Jarčevih povedno fonetičnih sintagmah »misli krik«, »bolest zavpije« in v podobnih pri drugih pesnikih, je vendarle res, da fonična moč besed krik, zavpije oslabi, kakor hitro se združita z abstraktnim imenom. Zmanjša se, če ne docela izgine tudi razgibanost, saj sta misel in boleť abstraktna in zato »mirujoča« pojma. Negibne in še bolj

abstraktne so tudi glagolske metafore, ki so izpeljane iz imen, npr. »se kristali zvonjenje« (Jarc), kjer denominativni metaforizirani glagol omeji zvočno, tj. čutno utvaro. V metaforah »mislí krik«, »bolest zavpije«, »se kristali zvonjenje« čutni, snovni element oslabi torej zaradi zveze z abstraktnim pojmom. Lahko jih imenujemo tudi že metafore poduhovljene snovi, spadajo pa v abstraktni ekspresionizem.

Milena Milojević-Sheppard

FSNP v Ljubljani

SISTEMSKA SLOVNICA *

1. Uvod

V začetku šestdesetih let, v času ko se je v jezikoslovju naglo začela uveljavljati generativna slovnica N. Chomskega, se je v Veliki Britaniji pojavila nova jezikovna teorija, t. i. sistemska slovnica (systemic grammar), katere glavni tvorec je profesor M. A. K. Halliday (London University).

V takratni fazi razvoja generativne slovnice je osrednje mesto zavzemala sintaksa in zato ni čudno, da je generativna slovnica dosegla največ prav na tem področju. Toda medtem ko je generativna slovnica nedvomno pomenila velik napredek v razumevanju sintaktičnih vidikov jezika, je ob intenzivnem osredotočenju na sintakso semantične vidike v dobrošni meri zapostavila.

Na drugi strani pa je za to obdobje značilno tudi živo zanimanje za semantiko. Pri tem opazimo, da, podobno kot predstavniki generativne slovnice poudarjajo avtonomnost sintakse in jo zato obravnavajo ločeno od semantike, izrazito semantično usmerjeni jezikoslovci preučujejo semantične vidike jezika povsem neodvisno od sintaktičnih. Tako sta se sintaktična in semantična analiza sicer razvijali vzporedno, vendar se pri tem ni upoštevala medsebojna povezanost sintakse in semantike.

Nastalo vrzel med sintakso in semantiko je med prvimi poskušal premostiti M. A. K. Halliday s pomočjo nove teorije, ki upošteva izredno važnost pomena za razumevanje jezikovnih pojavov. Sistemska slovnica temelji na pojmu »sistemskih mrež«, ki predstavljajo medsebojne odnose različnih obeležij jezikovnih posameznosti. Obeležja nastanejo s klasifikacijo jezikovnih posameznosti po različnih kriterijih, pri čemer se lahko ista jezikovna posameznost klasificira po različnih kriterijih in tako nastala obeležja se zato vežejo v več sistemov. Halliday poudarja, da so takšna obeležja ne le sintaktično, temveč tudi seman-

* Op. ur.: Prispevek objavljamo z namenom, da se bralci vsaj okvirno seznanijo s smermi sodobnega jezikoslovja. Priporočamo primerjavo s teoretičnimi podstavami sodobnega slovenskega jezikoslovja, znanega iz Toporišičeve slovnice, SSKJ in drugih spisov.

tično signifikantna. Zato je analiza usmerjena prvenstveno na eksplicitni opis obeležij in njihovih medsebojnih odnosov, medtem ko je opis konkretnih realizacij obeležij sicer vključen v analizo, vendar ima v sistemski slovnici drugotno vlogo.

2. Osnovni pojmi in načela

2.1. Sintagmatski in paradigmski odnosi

V jeziku obstajajo sintagmatski in paradigmski odnosi. Sintagmatski odnosi so odnosi med jezikovnimi elementi v govorni verigi, paradigmski odnosi pa so medsebojni odnosi jezikovnih elementov, ki lahko stojijo na istem mestu v govorni verigi. Pri tem izraz »elementi« obsega tudi funkcije in obeležja, saj sintagmatski in paradigmski odnosi ne veljajo samo med fonetsko realiziranimi elementi govorne verige, temveč tudi med funkcijami in obeležji. Tako v stavku

(1) Deček je napisal nalogo.

obstaja sintagmatski odnos npr. med osebkom in povedkom, paradigmski odnos pa velja npr. med obeležjem glagolske skupine »dovršna« in obeležjem »nedovršna«, ker ta dva elementa lahko nastopata na istem mestu v govorni verigi. Prim. (1) in (2):

(2) Deček je pisal nalogo.

2.1.1. Sintagmatski odnosi

Sintagmatski odnosi so dvoji: linearno zaporedje razredov npr. samostalnik — glagol in nelinearna konfiguracija funkcij, npr. odnos osebek — povedek. V skladu s tem uporablja Halliday zaradi terminološke jasnosti izraza »sintagma« in »struktura«,¹ pri čemer se »sintagma« nanaša na razvrstitev razredov v določeno zaporedje, »struktura« pa na konfiguracijo funkcij. Zato moramo razlikovati med funkcijskimi oznakami kot »subjekt« in oznakami razredov kot »samostalnik«. Gre namreč za oznaki, ki pripadata dvema različnima zvrstema reprezentacije, ki sta sicer med seboj povezani, vendar le z odnosom realizacije, ne pa po definiciji. Dana sintagma je »realizacija« dane strukture v konkretnem primeru, vendar struktura kot konfiguracija funkcij ne more biti definirana s svojimi realizacijami.²

Dva tipa sintagmatskih odnosov lahko ilustriramo s primerom (3):

(3) Sosedov Tomaž kupuje novo žogo.

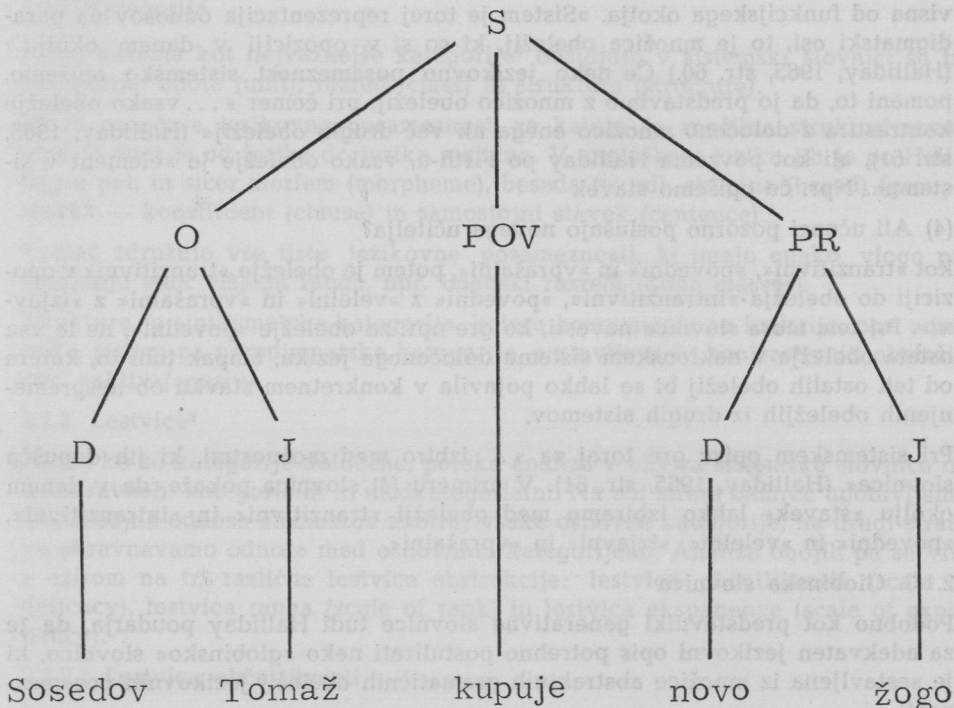
Sintagma: pridevnik-samostalnik-glagol-pridevnik-samostalnik
(Glej sliko na 9. strani.)

2.1.2. Paradigmski odnosi

¹ V novejših verzijah sistemske slovnice stopa izraz »sintagma« v ozadje. Izraz »struktura« se uporablja za oba tipa sintagmatskih odnosov. Gl. npr. Hudson (1971).

² Halliday (1965) poudarja, da to velja tudi, če dopustimo teoretično možnost, da bi se določena struktura, npr. osebek — povedek v nekem jeziku vedno realizirala z eno samo, v vseh primerih enako sintagmo, npr. samostalnik — glagol. Slednje je očitno, če upoštevamo, da je bistvena razlika med strukturo in sintagmo kvalitativne in ne kvantitativne narave.

Struktura *

* S = stavek, O = osebek, POV = povedek,
PR = predmet, D = določilo, J = jedro

Omenjeno razliko med strukturo in sintagmo lahko vzpostavimo in obravnavamo izključno z ozirom na odnose na sintagmatski osi. Vendar je takšno razlikovanje relevantno tudi za razumevanje odnosov na paradigmatiki osi. Za ugotavljanje paradigmatičnih odnosov reprezentacija tipa razred — zaporedje ne zadošča. Sintagma namreč predstavlja površinske sintagmatske odnose, medtem ko je za paradigmatične odnose bistvena reprezentacija strukture, t. j. globinskih sintagmatskih odnosov. Paradigmatični odnosi so namreč odvisni od »okolja« (*»environment«*), ki je definirano *funkcijsko*. Halliday (1965) navaja za primer paradigmatični odnos singular/plural, kjer je okolje za ta odnos definirano s sintagmatsko funkcijo »osebek«.³ Splošneje povedano, paradigmatični odnosi so odnosi kontrasta. Dve obeležji sta v medsebojnem odnosu kontrasta tedaj in samo tedaj, ko imata skupno funkcijsko okolje. (Prim. Halliday, 1965.)

³ Hallidayev primer se očitno nanaša le na enostavne konstrukcije tipa osebek — povedek, kajti v razširjenih konstrukcijah je okolje za ta odnos lahko definirano tudi z drugimi sintagmatskimi funkcijami, npr. s funkcijo »predmet«.

V zvezi s paradigmatskimi odnosi uvaja Halliday koncept sistema (»system«), kot ga je predložil J. R. Firth. Sistem je definiran kot paradigma obeležij, odvisna od funkcijskega okolja. »Sistem je torej reprezentacija odnosov na paradigmatski osi, to je množica obeležij, ki so si v opoziciji v danem okolju.« (Halliday, 1965, str. 60.) Če neko jezikovno posameznost sistemsko opišemo, pomeni to, da jo predstavimo z množico obeležij, pri čemer »... vsako obeležje kontrastira z določeno množico enega ali več drugih obeležij« (Halliday, 1965, str. 61), ali kot povzema Halliday po Firth-u, vsako obeležje je »element v sistemu«. Npr. če opišemo stavek

(4) Ali učenci pozorno poslušajo novega učitelja?

kot »tranzitivni«, »povedni« in »vprašalni«, potem je obeležje »tranzitivni« v opoziciji do obeležja »intransitivni«, »povedni« z »velelni« in »vprašalni« z »izjavni«. Pri tem mora slovnica navesti, ko gre npr. za obeležje »povedni«, ne le vsa ostala obeležja v naklonskem sistemu določenega jezika, ampak tudi to, katera od teh ostalih obeležij bi se lahko pojavila v konkretnem stavku ob nespremenjenih obeležjih iz drugih sistemov.

Pri sistemskem opisu gre torej za »... izbiro med možnostmi, ki jih dopušča slovnica« (Halliday, 1965, str. 61). V primeru (4) slovnica pokaže, da v danem okolju »stavek« lahko izbiramo med obeležji »tranzitivni« in »intransitivni«, »povedni« in »velelni«, »izjavni« in »vprašalni«.

2.1.3. Globinska slovnica

Podobno kot predstavniki generativne slovnice tudi Halliday poudarja, da je za adekvaten jezikovni opis potrebno postulirati neko »globinsko« slovnico, ki je sestavljena iz množice abstraktnih gramatičnih obeležij jezikovnih posameznosti.

Popoln jezikovni opis mora zajeti tako sintagmatske kot paradigmatske odnose. Če se odločimo za ločeno reprezentacijo teh dveh tipov odnosov, oz. če upoštevamo namesto enega samega koncepta globinske slovnice koncept strukture na eni in koncept sistema na drugi strani, potem mora popoln opis neke jezikovne posameznosti vključevati tako strukturo kot sistemsko komponento. Sistemski opis pojmuje Halliday kot globinsko obliko reprezentacije, iz katere se nato izpeljuje strukturni opis. Halliday torej daje prednost sistemskemu opisu in to zato, ker prav ta odkriva kontraste, ki so pomensko signifikantni v določenem jeziku.⁴ Globinska slovnica je tisti del slovnice, ki je najbližji semantiki in ta del se po Halliday-u lahko predstavi s kompleksi sistemskih obeležij, medtem ko struktura kaže odnose med obeležji na sintagmatski osi.

Vidimo torej, da Halliday sicer prevzema že znano idejo o globinski slovnici, vendar namesto tradicionalnega enačenja globinske slovnice s konstitutentno strukturo, navadno predstavljeno v obliki skladenjskega drevesa, pojmuje globinsko slovnico kot prikaz kompleksov sistemskih obeležij.⁵

⁴ Vsa gramatična obeležja seveda nimajo neposredne zveze s semantiko. Vendar Halliday poskuša vključiti v sistemski opis vsa tista in samo tista obeležja, ki so ne le sintaktično, temveč tudi semantično signifikantna. Tako npr. obeležje imenske skupine »določna« ne določa le njene oblike, ampak nam tudi pove, da gre za določen predmet oz. predmete (npr. *tista nova hiša*).

⁵ Halliday se odloči za takšno pojmovanje globinske slovnice predvsem zato, ker verjame, da je za razumevanje globljih odnosov v jeziku nujno potrebno razlikovati enodimenzionalno zaporedje od globinske reprezentacije. Če je globinska slovnica prikazana kot konstitutentna struktura, je v njej zaporedje vsaj do neke mere implicirano, kar otežuje takšno razlikovanje.

2.2 Kategorije in lestvice

2.2.1 Kategorije

Poleg sistema kot najvažnejše kategorije⁶ obstajajo v sistemski slovnici še tri kategorije: enota (unit), razred (class) in struktura (structure).

Enota označuje jezikovno posameznost, za katero je značilna strukturiranost. Število enot je od jezika do jezika različno. V angleškem jeziku jih je po Halliday-u pet, in sicer morfem (morpheme), beseda (word), skupina (besed) (group), stavek — konstituent (clause) in samostojni stavek (centence).⁷

Razred združuje vse tiste jezikovne posameznosti, ki imajo enako vlogo pri tvorjenju enot višjega ranga, npr. imenski razredi (noun classes).

Struktura je sintagmatska kategorija, katere komponente so funkcije, npr. »osebek«, sistem pa paradigmatska kategorija, sestavljena iz kontrastivnih obeležij, npr. »aktiv«/»pasiv«.

2.2.2. Lestvice⁸

Potem ko so kategorije določene, poteka analiza v okviru sistemske slovnice na dveh ravneh: kategorialni in medkategorialni. Na eni strani namreč ugotavljamo medsebojne odnose elementov znotraj vsake osnovne kategorije, na drugi strani pa obravnavamo odnose med osnovnimi kategorijami. Analiza obojih pa se vrši z ozirom na tri različne lestvice abstrakcije: lestvica občutljivosti (scale of delicacy), lestvica ranga (scale of rank) in lestvica eksponente (scale of exponency).

2.2.2.1 Lestvica občutljivosti

Sistemski opis, ki je (neformalno) podan v 2.1.2, primer (4), pravzaprav ne predstavlja ničesar novega. Novost Halliday-evega pristopa se nanaša na ureditev danih sistemskih obeležij. Medtem ko so v tradicionalnem sistemskem opisu obeležja navedena brez določenega reda, so v Halliday-evem opisu delno urejena. Naloga slovnice namreč ni samo v tem, da določi sisteme, ki so relevantni v danem jeziku, ampak mora opredeliti tudi njihove medsebojne odnose.

Medsebojni odnos dveh sistemov, ki sta vezana na dano okolje, je lahko »hierarhičen« ali »hkraten«. Če sta dva sistema v hierarhičnem odnosu, potem so tudi obeležja teh sistemov med seboj hierarhično urejena po občutljivosti. Če pa sta dva sistema v hkratnem odnosu, so njuna obeležja med seboj neurejena. Lestvica občutljivosti nam torej odkriva hierarhijo sistemov oz. obeležij.

V stavku (4) sta obeležji »povedni« in »vprašalni« hierarhično urejeni, kajti le v primeru povednih stavkov obstaja možnost izbire med obeležji »vprašalni« in »izjavni«. Prim. (4) in (5):

⁶ Hallidayevo teorijo imenujejo tudi »slovnica lestvic in kategorij« (»scale-and-category grammar«), toda prav zaradi posebnega poudarka na kategoriji sistema, se je naziv »sistemska slovnica« širše uveljavil.

⁷ Isto velja tudi za slovenski jezik.

⁸ Nekateri pojmi, ki jih je uvedel Halliday, med temi tudi pojem lestvice, se v novejših verzijah sistemske slovnice opuščajo (gl. Hudson, 1971), in to predvsem zaradi težnje po poenostavljanju jezikovnega opisa. Vendar gre pri tem pogosto za premike zgolj terminološke, ne pa tudi vsebinske narave. Tako Hudson (1971), s tem da opusti vse tri Hallidayeve lestvice, doseže bistveno spremembo, ki resnično prispeva k poenostavitvi jezikovnega opisa, le v primeru lestvice ranga. (Gl. op. 10.) Omeniti pa moramo tudi, da se je Hallidayev pojem lestvice široko uveljavil in se še vedno uporablja na nekaterih področjih praktične aplikacije sistemske slovnice, npr. v teoriji prevajanja in pri analizi pogovora.

(4) Ali učenci pozorno poslušajo novega učitelja?

(5) Učenci pozorno poslušajo novega učitelja.

V primeru velelnega stavka takšna izbira ni mogoča. Ker je treba pred izbiro obeležja »izjavni« in izbiro obeležja »vprašalni« obvezno izbrati obeležje »povedni«, sta sistema, katerih termina sta »izjavni«/»vprašalni« in »povedni«/»velelni«, hierarhično urejena.

Če pa primerjamo sistem »povedni«/»velelni« s sistemom »tranzitivni«/»intran- zitivni«, vidimo, da je odnos med tema sistemoma drugačen. Izbira obeležja »povedni« oz. »velelni« namreč ni pogojena s predhodno izbiro obeležja »tran- zitivni«, saj je, kot kažejo primeri (5)—(8), tako pri stavkih z obeležjem »tranzi- tivni«, kot pri stavkih z obeležjem »intran- zitivni« možna izbira med obeležjema sistema »povedni«/»velelni«.

(5) Učenci pozorno poslušajo novega učitelja. / TRANZITIVNI, POVEDNI

(6) Učenci pozorno poslušajo. / INTRANZITIVNI, POVEDNI

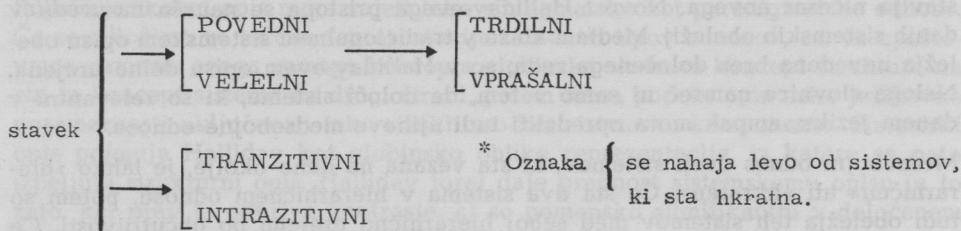
(7) Pozorno poslušajte novega učitelja! / TRANZITIVNI, VELELNI

(8) Pozorno poslušajte! / INTRANZITIVNI, VELELNI

Sistem »povedni«/»velelni« in »tranzitivni«/»intran- zitivni« torej nista v hierar- hičnem odnosu, temveč v odnosu hkratnosti.

Medsebojne odnose vseh sistemov, ki so vezani na določeno okolje, lahko pred- stavimo s pomočjo systemske mreže. Pri tem bo vsak sistem, razen tistih, ki so v izhodiščni točki hkratni, hierarhično urejen glede na najmanj en drug sistem.

Za zgoraj obravnavane sisteme lahko skonstruiramo naslednjo systemsko mrežo*:

Systemska mreža določa kontrastivni status vsakega obeležja, obenem pa tudi možnosti kombinacije z drugimi obeležji in na ta način ustvarja paradigmat- sko okolje za vsako obeležje. Samo izhodišče mreže pa je specificirano sintagmat- sko, saj so paradigmat- ski kontrasti odvisni od sintagmatskega okolja.

2.2.2.2 Lestvica ranga

Lestvica ranga nam pokaže hierarhijo enot.⁹ Slovnica mora namreč določiti ne le obeležja stavka, ampak tudi obeležja ostalih enot. Lestvica ranga nam po-

⁹ Hierarhično najvišja enota je samostojni stavek, sledijo stavek-konstituent, skupina, beseda in morfen, kot najnižja enota na lestvici ranga. Pri tem je vsak samostojni stavek sestavljen iz enega ali več stavkov- konstituentov, vsak stavek-konstituent iz ene ali več skupin, vsaka skupina iz ene ali več besed in vsaka beseda iz enega ali več morfemov.

maga ugotoviti, katerim enotam pripadajo posamezna obeležja. Tako so npr. »povedni«, »vprašalni«, »tranzitivni«, obeležja stavka (4), »določna«, »aktivna«, »nedovršna« obeležja glagolske skupine *poslušajo*, obeležja »števna«, »množinska«, »živa« obeležja imenske skupine *učenci* itd. Določevanje ranga je pomembno zato, da lahko specificiramo sintagmatsko okolje, kar je potrebno za opredelitev izhodišča sistemske mreže.¹⁰

Če primerjamo rang in občutljivost, lahko ugotovimo, da se, splošno povedano, »... rang nanaša na sintagmatsko deliminacijo konstituentov, občutljivost pa na označevanje konstituentov« (Huddleston, 1965, str. 575). Tako npr. predstavlja prehod od stavka — konstituenta k skupini premik na lestvici ranga, ker je stavek — konstituent lahko sestavljen iz več kot ene skupine, prehod od povednega stavka — konstituenta k vprašalnemu pa premik na lestvici občutljivosti, ker je povedni stavek širši pojem kot vprašalni v paradigmatskem, ne pa v sintagmatskem smislu.

2.2.2.3 Lestvica ekspanence

Sistemska reprezentacija nam odkrije obeležja in njihovo ureditev po občutljivosti in rangu, ne pokaže pa, kako so obeležja, določena na različnih rangih, med seboj povezana. V konkretnem primeru (4) bi morali pokazati, da ima npr. glagolska skupina *poslušajo* z obeležji »določna«, »aktivna«... itd. v stavku z obeležji »tranzitivni«, »povedni«... itd. strukturno vrednost »povedek«. Za takšno povezovanje obeležij na različnih rangih je potrebna strukturna reprezentacija.

Druga naloga strukturne reprezentacije pa je, da pokaže, kako se abstraktna gramatična obeležja konkretno realizirajo. V ta namen uvaja Halliday lestvico ekspanence. Številna gramatična obeležja imajo namreč strukturne eksponente,¹¹ kar pomeni, da določene lastnosti strukture neke jezikovne posameznosti kažejo na določeno obeležje te posameznosti. Tako npr. prisotnost objekta v strukturi stavka — konstituenta realizira obeležje »tranzitivni«, odsotnost objekta pa obeležje »intranitivni«. Obenem pa moramo, zato da bi določeno strukturno značilnost lahko ugotovili, vedeti, s čim je ta značilnost sama ekspanirana. Npr. objekt v strukturi stavka (4) je ekspaniran z imensko skupino *novega učitelja*. Sledilo bi določanje eksponentov imenske skupine in tako naprej navzdol po lestvici ranga. Splošneje povedano, neki element v strukturi enote določenega ranga je ekspaniran z enoto/enotami neposredno nižjega ranga. Vidimo torej, da sta, tako kot občutljivost in rang, tudi ekspanenca in rang med seboj povezana.

3. Mesto sistemske slovnice v sodobnem jezikoslovju

3.1 Če obravnavamo sistemsko slovnico v kontekstu sodobnega jezikoslovja, moramo vsekakor opredeliti njen odnos do najpomembnejše struje v jezikoslovju novejšega časa, do strukturalizma. Pri tem moramo razlikovati med struk-

¹⁰ Kot smo že omenili, je Hudson (1971) opustil pojem ranga. Odnos med posameznimi enotami obravnava kot sistemski odnos; te enote tvorijo sistem, ki povezuje vse ostale sisteme. Namesto več različnih sistemskih mrež, ki so vezane za različne range, tako dobimo eno samo sistemsko mrežo, ki zajema vse sisteme določenega jezika. Na ta način postane jezikovni opis celovitejši in enostavnejši.

¹¹ Eksponenti niso vedno strukturni. Po rangu najnižja enota je lahko ekspanirana izključno fonološko in ne strukturno-gramatično, saj strukture sploh nima, pa tudi enote višjih rangov imajo lahko včasih fonološke eksponente. (Prim. Huddleston, 1965.)

turalizmom v širšem smislu, t. j. med evropskim strukturalizmom, kot ga je utemeljil F. de Saussure, in strukturalizmom v ožjem smislu, t. j. ameriškim strukturalizmom L. Bloomfielda in njegovih naslednikov. (Gl. Ivić, 1975; Bugarski, 1976.)

3.1.1 Temeljna teoretična predpostavka v okviru širšega pojmovanja strukturalizma je, da predstavlja jezik sistem, ki ima določeno strukturo,¹² to pomeni, da so posamezni elementi sistema v določenih medsebojnih odnosih. Zato noben element ne more biti opredeljen neodvisno izven sistema, temveč le v odnosu do ostalih elementov v sistemu. Primarna je torej struktura in ne posamezni elementi, saj struktura predstavlja vsoto vseh odnosov med elementi, brez katerih ni mogoče opredeliti posameznih elementov.

Očitno je, da z ozirom na takšno pojmovanje strukturalizma Halliday-evo teorijo lahko označimo kot tipično strukturalistično.

3.1.2 Kot glavne značilnosti ameriškega strukturalizma lahko omenimo naslednje: popolna izločitev pomena iz jezikovne analize, osredotočenje na odnose na sintagmatski osi in na ugotavljanje distribucije jezikovnih posameznosti, strogo razmejitev jezikovnih ravni. To je bilo značilno že za zgodnjo fazo ameriškega strukturalizma, pozneje pa so Bloomfield-ovi nasledniki, v prvi vrsti Z. Harris, obogatili teorijo in metodologijo z nekaterimi novimi pojmi oz. načeli. Tu gre predvsem za pojem konstituentne strukture, za načelo o postopnosti jezikovne analize in za uporabo simbolne notacije.

Halliday-ev pristop je v popolnem nasprotju s tistim, ki je značilen za zgodnjo fazo ameriškega strukturalizma, obstajajo pa stične točke z dopolnitvami v kasnejši fazi ameriškega strukturalizma. Halliday po eni strani vseskozi upošteva semantične vidike jezika, daje prednost obravnavanju odnosov na paradigmatiki osi in poudarja medsebojno povezanost vseh jezikovnih ravni, po drugi strani pa prevzema pojem konstituentne strukture, načelo o postopnosti jezikovne analize in uporablja simbolno notacijo.

3.1.3 Zanimivo bi bilo ugotoviti tudi odnos systemske slovnice do generativne slovnice, in to predvsem zato, ker je na slednjo vplivala tradicija tako evropskega kot ameriškega strukturalizma (gl. Bugarski, 1976), pa tudi zato, ker sta se obe teoriji razvili približno hkrati.¹³

Ena izmed temeljnih razlik med generativno in systemsko slovnico je, kot poudarja sam Halliday, v programski usmeritvi teh dveh teorij. Medtem ko je po Chomskem prvenstvena naloga jezikovne teorije, da opiše jezikovno kompetenco (»competence«) govorečih, se Halliday opredeli v prvi vrsti za opis jezikovne performance (»performance«). V skladu s tem Halliday, za razliko od Chomskega, poudarja vlogo jezikovnega in tudi nejezikovnega konteksta pri jezikovni analizi. Slednje pravzaprav ne preseneča, saj je Halliday predstavnik t. i. neofirthianske lingvistične šole. Ta šola temelji na idejah britanskega lingvистa J. R. Firtha, ki je vseskozi opozarjal na izredno pomembnost jezikovnega in nejezikovnega konteksta za razumevanje jezikovnih pojavov.

¹² Termina »sistem« in »struktura« sta v tej zvezi seveda uporabljena v širšem pomenu kot v systemski slovnici.

¹³ Knjiga N. Chomskega »Sintaktične strukture« (Syntactic Structures), ki zaznamuje začetek generativne teorije, je izšla l. 1957, Halliday pa je prvič predstavil svojo teorijo l. 1961. (»Categories of the Theory of Grammar, Word, Vo. 17, No. 3.)

Halliday nasprotuje tudi ideji o avtonomnosti sintakse, ki je izrazito prisotna predvsem v zgodnjih delih Chomskega; v sistemske slovnici sta sintaktična in semantična raven med seboj tesno povezani.

Na drugi strani pa Halliday prevzema idejo o globinski slovnici. V Halliday-evi teoriji je globinska slovnica sicer organizirana drugače kot v generativni teoriji, vendar še vedno predstavlja množico abstraktnih gramatičnih lastnosti jezikovnih posameznosti in je torej po svojem bistvu takšna, kot jo je prvi zasnoval Chomsky.

3.2 V zvezi z najnovejšimi razvojnimi tendencami v jezikoslovju izstopata predvsem dve značilnosti sistemske slovnice: poudarjanje medsebojne povezanosti jezikovnih ravni in osredotočenje na preučevanje jezikovne performance. Različne teorije, ki so sledile Halliday-evi, so potrdile domnevo, da je za adekvaten jezikovni opis potrebno upoštevati tako sintaktične kot semantične vidike jezika.¹⁴ Prav ta tesna povezanost sintakse s semantiko je danes ena najbolj značilnih potez sodobnega jezikoslovja (gl. Ivić, 1975). Obenem se je izredno povečalo zanimanje za ugotavljanje temeljnih načel jezikovne performance in odkrivanje dejavnikov, ki vplivajo na konkretno obliko performance v dani govorni situaciji.¹⁵ V ospredje torej stopa jezikovna resničnost v vsej svoji raznolikosti.

3.3 Poleg tega, da je nedvomno precej prispevala k splošni teoriji jezika, se je sistemska slovnica uveljavila tudi na različnih področjih uporabnega jezikoslovja.

Sistemska slovnica je izredno prikladna za izdelavo računalniških programov za razumevanje jezika (gl. Winograd, 1971), in sicer iz dveh razlogov:

— v okviru sistemske slovnice so skladenjska drevesa zelo blizu površinski strukturi stavka. Za razliko od generativne slovnice nam ni treba upoštevati izredno abstraktnih globinskih reprezentacij strukture; konstituente enostavno označimo z obeležji, ki določajo njihovo strukturo.

— Še pomembneje pa je, da so ta obeležja del visokostrukturirane sistemske mreže, ki je eksplicitno opisana z gramatično teorijo. Tako pri semantični analizi ne potrebujemo pravil projekcije zato, da bi dobili semantično interpretacijo določenih sintaktičnih pravil, saj nam obeležja neposredno nudijo vse informacije, potrebne za semantično analizo.

Nekateri pojmi in metodološki postopki, kot jih predlaga Halliday, se s pridom uporabljajo pri analizi pogovora (»discourse analysis«) in kontrastivni analizi. Sistemska slovnica nudi tudi ustrezna teoretična izhodišča za teorijo prevajanja (predvsem v zvezi z ugotavljanjem stopnje ekvivalentnosti prevoda in izvornika), kakor tudi za izdelavo opisnih slovnici v pedagoške namene.

¹⁴ Prim. npr. novejši razvoj generativne slovnice.

¹⁵ Takšno zanimanje razširja okvire sodobnega jezikoslovja in narekuje povezavo z drugimi znanstvenimi disciplinami, kar med drugim potrjuje tudi nagel razvoj sociolingvistike, ki ima izrazito interdisciplinaren značaj.

LITERATURA

- BUGARSKI, R., 1976. »Generativna gramatika kao strukturalna lingvistika«. Predavanje na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 27. maja 1976.
CHOMSKY, N., 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass., M. I. T. Press.
CHOMSKY, N., 1972. *Jezik i um*. Beograd, Nolit. Prevod: Ranko Bugarski.
HALLIDAY, M. A. K., 1966. »Some Notes on 'Deep' Grammar«, *Journal of Linguistics* 2, 1.

- HALLIDAY, M. A. K., 1967. »Notes on transitivity and theme«, *Journal of Linguistics*, 3, 1.
 HALLIDAY, M. A. K., 1970. »Functional Diversity in Language as seen from a Consideration of Modality and Mood in English«, *Foundations of Language* 6, 322—361.
 HUDDLESTON, R. D., 1965. »Rank and Depth«, *Language* 41, 4.
 HUDSON, R. A., 1967. »Constituency in a Systemic Description of the English Clause«, *Lingua* 18, 225—250.
 HUDSON, R. A., 1971. *English Complex Sentences*. An Introduction to Systemic Grammar, Amsterdam—London, North-Holland Publishing Company.
 IVIČ, M., 1975. *Pravci v lingvistici*, Ljubljana, DZS. (III. izdaja).
 MATTHEWS, P. H., 1966. »The Concept of Rank in 'Neo-Firthian' Grammar«, *Journal of Linguistics*, 1966, 101—110.
 WINOGRAD, T., 1971. »Procedures as a Representation of Data in a Computer Program for Understanding Natural Languages«; MIT. (Revised version of a Ph. D. dissertation.)

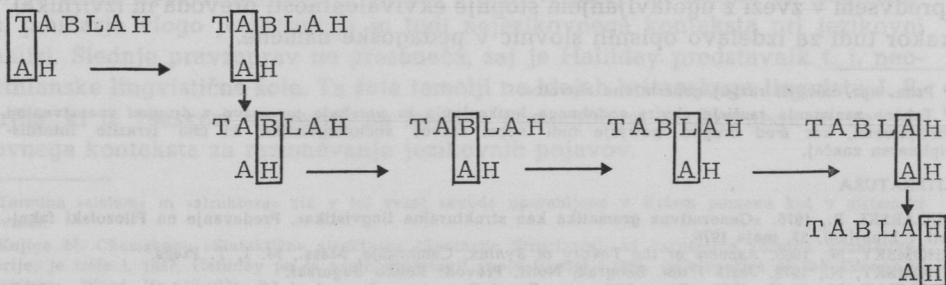
Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

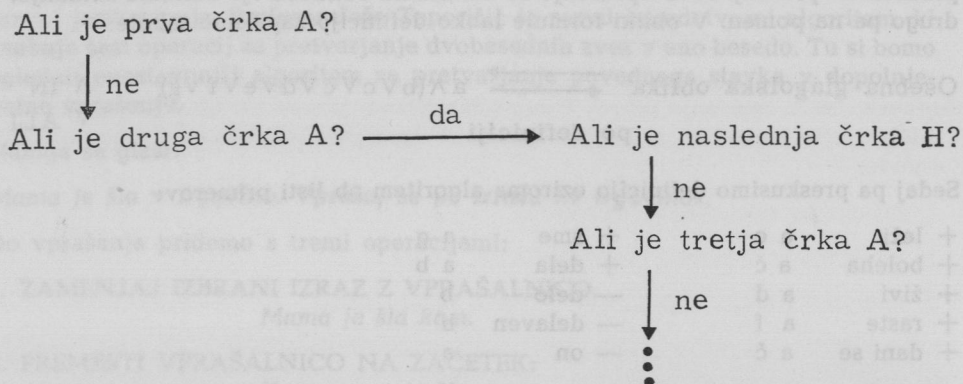
UPORABA ALGORITMOV PRI JEZIKOVNEM POUKU

Beseda algoritem večini slavistov ni preveč razumljiva, pač pa je dobro znana matematikom. Izvedena je iz imena arabskega matematika Muhameda al Horizma; pomeni pa navodilo, ki vsebuje vrsto in zaporedje operacij v kakem postopku. Ko je algoritem za rešitev določenega problema odkrit, delo ni več težko. Kaže pa že zgodovina matematike primere brezplodnih prizadevanj, da bi izdelali algoritme za postopke, ko se to ne da izpeljati, npr. da bi z ravnilom in šestilom razdelili kot na tri dele (trisekcija kota) ali da bi pretvorili krog v kvadrat (kvadratura kroga). V današnjem času, ko razpolagamo z računalniki, razvijajo algoritme na področjih najrazličnejših ved, da potem računalniki opravljajo težako delo. Ker so računalniki precej nesposobni za razumevanje gradiva, nastajajo dostikrat tudi manj natančni algoritmi (polalgoritmi), s katerimi ne morejo delati stroji, pač pa lahko delajo ljudje. Taki algoritmi olajšujejo in skrajšujejo privajanje ljudi na opravljanje raznih del in so zato uporabni tudi pri pouku.

Za začetek razčlenimo preprost *postopek v vrsto operacij*, npr. kako v besedi TABLAH poiščemo skupino AH. To povprečen bralec poišče, ne da bi se zavedal, kako to naredi. Bralna priprava pa išče takole:

Te enostavne operacije lahko predstavimo tudi kot serije odločevalnih vprašanj:

Poglejmo sedaj, kako se naredi *algoritem za ugotavljanje pripadnosti določeni jezikovni kategoriji*. Take algoritme delamo na osnovi definicij. Vzemimo za primer algoritem za ugotavljanje osebnih glagolskih oblik, na katerih sloni mnogo slovničnega, pravopisnega in drugega znanja.

Tradicionalna definicija glagola je:

Glagoli so besede, ki povedo, kaj kdo dela ali kaj z njim jè.

Moderna Toporišičeva definicija je precej enaka, samo da so v njej glagolska dejanja in oblike nadrobneje razčlenjeni:

Glagoli so besede, ki izražajo dejanje (vrniti se, iskati), stanje (viseti), dogajanje (razpasti, bleščati se), obstajanje (biti), zaznavanje (čutiti), spreminjanje (usihati) in še odnos do vsega (morati). Dano dejanje podajajo z različnimi oblikami glede na to, ali ga pripisujemo določeni osebi ali ne (osebne — neosebne oblike), ali pripisujemo dejanje osebkju ali ne (tvorne — trpne oblike), ali je dejanje pojmovano kot dejansko se odvijajoče ali pa kot tako, ki bi se moralo ali moglo odvijati (naklonske oblike), ali se odvija v trenutku govorenja ali ne (oblike in časi).

Spremenimo bistvene dele definicije v vprašanja:

- Ali dejanje ipd. pripisujemo določeni osebi?
- Ali je dejanje?
- Ali je stanje?
- Ali je dogajanje?
- Ali je obstajanje?
- Ali je zaznavanje?
- Ali je spreminjanje?
- Ali je odnos do vsega?

Pozitivno je treba odgovoriti na dve vprašanji: na vprašanje a in na eno od preostalih vprašanj. Prvo vprašanje se nanaša na oblikoslovje oziroma skladnjo, drugo pa na pomen. V obliki formule lahko definicijo zapišemo takole:

$$\text{Osebna glagolska oblika} \begin{matrix} \xrightarrow{\text{da}} \\ \xleftarrow{\text{ne}} \end{matrix} a \wedge (b \vee c \vee \check{c} \vee d \vee e \vee f \vee g) \quad \begin{matrix} \wedge \text{ IN} \\ \vee \text{ ALI} \end{matrix}$$

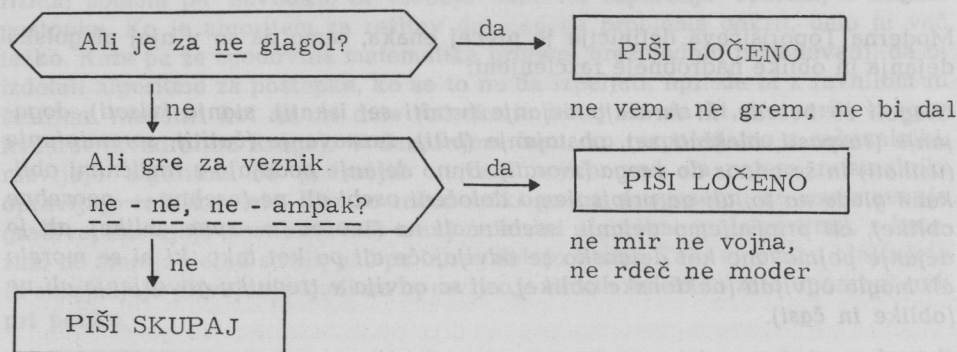
po definiciji

Sedaj pa preskusimo definicijo oziroma algoritem ob listi primerov:

+ leži	a c	+ sme	a g
+ boleha	a č	+ dela	a b
+ živi	a d	— delo	b
+ raste	a f	— delaven	b
+ dani se	a č	— on	a

Algoritem je dober, ker ločuje osebne glagolske oblike od drugih besed. Po didaktični strani pa je zanimiv, ker lepo kaže, kako se gradi most od formalnega do uporabnega znanja. V učnem procesu sta enako važna tako zapomnitev in razčlenitev definicije kot tudi debate ob primerih.

Lotimo se sedaj *predelave pravopisnih pravil v algoritme*, npr. pravil za pisanje besedice *ne*:

neplavalec, nekdo, neumen, nedavno

Algoritem je dovolj popoln: ne ustreza mu kvečjemu pisanje glagola *nečem* (pri glagolih *nisem* in *nimam* v sinhroni slovnici govorimo o nikalnici *ni*), nenatančen pa je glede pisanja neosebne glagolske oblike (*ne klepetati — nehoče, nedelujoč*) in glede primerov, ko nasprotje *ne — ampak* ni do konca izrečeno (*samo ne na dvorišču*). V algoritmih se uveljavljajo tako kot v modernem jezikoslovju široki zanikani termini, od katerih oddvajamo tudi razne podskupine (v položaju *ne pred glagolom*, t. j. *pred samostalnikom, zaimkom, pridevnikom, prislovom*, — v položaju *ne pred glagolom razen v primerih ne — ne, ne — ampak*). Najbrž ni potrebno, da bi bila globina algoritma na vseh stopnjah šolstva enaka. V nižjih razredih osnovne šole bi zadostovalo samo vprašanje *Ali je za ne glagol*, medtem ko je za višje razrede potreben dvostopenjski algoritem.

V modernem jezikoslovju se čedalje pogosteje sliši beseda *transformacija ali pretvorba*. Verjetno je to res podrčje, na katerem so še neslutene možnosti za razvoj jezikoslovja. Profesor Jože Toporišič je razvil besedotvorni algoritem, ki vsebuje šest operacij za pretvarjanje dvobesednih zvez v eno besedo. Tu si bomo ogledali enostavnejši algoritem za pretvarjanje povednega stavka v dopolnjevalno vprašanje.

Naloga se glasi:

Mama je šla v trgovino. Vprašaj se po izrazu »v trgovino«.

Do vprašanja pridemo s tremi operacijami:

1. ZAMENJAJ IZBRANI IZRAZ Z VPRAŠALNICO.

Mama je šla kam.

2. PREMESTI VPRAŠALNICO NA ZAČETEK:

Kam mama je šla.

Za naslednji ukaz pa smo v zadregi, ker v slovenščini lahko izbiramo med dvema možnostma:

3.a PREMESTI GLAGOLSKO SKUPINO ZA VPRAŠALNICO.

Kam je šla mama?

3.b PREMESTI POMOŽNI GLAGOL ZA VPRAŠALNICO.

Kam je mama šla?

Treba je razmisliti o stilistični vrednosti obeh vprašanj. Vprašanje *Kam je šla mama* je najbrž normalnejše. V prostem govorjenju največkrat sprašujemo brez osebka: *Kam je šla?* Če pa začutimo potrebo po osebkju, ga dodamo: *Kam je šla mama?* V vprašanju *Kam je mama šla* pa čutimo poleg poudarka na vprašalnici tudi poudarek na besedi mama. Tako zastavljamo vprašanje zlasti v seriji vprašanj: *Kam pa je mama šla? Kam pa je ata šel?*

Operacije, ki smo jih opravljali pri pretvarjanju, so zelo enostavne. Take zamenjave in premeščanja so v vseh jezikih sveta in jim zato pravimo jezikovne univerzalije. Psiholingvisti se sprašujejo, ali so te univerzalije izmisleki jezikoslovcem ali psihološka dejstva. Da bi bile lahko psihološka dejstva, prepričujejo razna ne do konca oblikovana vprašanja, npr. *Mama je šla . . . kam?* Najbrž pa je še prezgodaj razsojati o tej važni razliki med razčlenjenim postopkom kot pri stroju in celovitim ali intuitivnim delom, kot ga je zmožen človek.

Poleg naštetih vrst algoritmov so tudi *hevristični algoritmi*, imenovani po Arhimedovem vzkliku *Heureka — Našel sem*. Na prvi pogled se zdi nesmiselno in protislovno dajati navodila znanstvenikom, kako naj rešujejo probleme, ali umetnikom, kako naj snujejo svoje stvaritve. Kljub takim pomislekom pa stojijo na knjižnih policah knjige z naslovi: *Kako nastaja znanstveno delo, Priročnik za pisatelje* ipd. Taka navodila usmerjajo človeka proti cilju, ne jamčijo pa seveda, da bo na cilj prišel. Uspeh pri znanstvenem ali umetniškem delu je odvisen od nadarjenosti, znanja in vloženega truda posameznika. Vsekakor pa so taka navodila potrebna glede izdelkov učencev, ki imajo malo izkušenj in se brez njih ne znajo lotiti dela.

Imel sem priložnost opazovati, kako je učiteljica osnovne šole Valentina Vodnika v Ljubljani dajala učencem navodila za pisanje spisa o jeseni. Učenci so dobili na razpolago tri naslove: *Jesenski potep po gozdu*, *Nedeljski izlet*, *Jesen je vzela v roke čopič*, da se nobeden ne bi mogel pritoževati, da ne ve, kaj naj piše. Bilo je videti, da učenci redno razpravljajo o urejenosti spisov, jezikovni pravilnosti in izbiranju besed. Poleg teh splošnih priporočil je učiteljica dala še nadrobnejša navodila, da bi bil spis oblikovan čim bolj skrbno in osebno prizadeto:

1. Pišimo po opazovanju narave.
2. Vpletimo v pripoved glasove, barve, vonje.
3. Podajmo v spisu tudi svoja čustva in razpoloženja.

Možno je razpravljati, ali ta navodila spodbujajo ali utesnjujejo učence, ali so te vrste spisi primerni za otroke, ali še spadajo v naš čas. Če se nam zdijo navodila kakorkoli neustrezna, se jim zato še ni treba odpovedati, ampak jih lahko izboljšamo. Naj o tem presodi vsak sam na osnovi dveh izdelkov:

Jesen prihaja. Listje na drevju spreminja barve, najprej je zeleno, potem postane rumeno, rdeče in nazadnje rjavo. Polagoma odpada. V gozdu je že več golih dreves, na večini pa so še iglice in listi. Kadar sije sonce, se gozd blešči v prelepih jesenskih barvah.

Vidi se, da je narava res najboljši slikar na svetu.

Igor, 5. razred

Z očetom, mamo in sestro smo se odpravili v majhen kraj na Dolenjskem — v Ribnico.

Ob cesti, po kateri smo se peljali, se je razprostiral jesensko obarvan gozd. Na drevesih, ki so bežali mimo nas, je bilo polno rumenkastih in rdečkastih listov. Vse okoli mene se je lesketalo. Na nebu sem zagledala črno jato lastovk, ki so letele proti jugu. Zdelo se mi je, kot da sem v pravljici.

Začela sem fantazirati. Zagledala sem jesen, ki ima velik čopič v roki in z vodenimi barvicami barva naravo. Nato sem zagledala jesen z nabuhlimi lici, ki piha mrzel veter in izganja ptice iz naših krajev.

Mojih fantazij je bilo kmalu konec, kajti pripeljali smo se v Ribnico. Na trgu je veter raznašal listje. Tudi tu se je že čutilo jesen.

Bojana, 5. razred

Toliko za sedaj vem o algoritmih pri jezikovnem pouku. Iz zgornjih primerov se vidi, da bi se dala številna poglavja slovenske slovnice brez težav predelovati v algoritme; ponekod pa bi algoritmi silili k nadrobnejšemu raziskovanju in razčlenjevanju gradiva, kot je bilo opravljeno doslej. Na področju sporočanja in interpretacije besedil bi bili mogoči bolj okvirni hevristični algoritmi, ki dopuščajo ustvarjalno svobodo. Z algoritmi se pri pouku dosega visoko strokovno ravnen, dane pa so tudi možnosti za postopen, sistematičen in praktično uporaben pouk. Učencem ni treba predstavljati vedno že izdelanih algoritmov, ampak jih lahko pritegujemo tudi k njihovem sestavljanju. Tako učenci ne bodo spozna-

vali samo jezikovnih zakonitosti, ampak tudi metode znanstvenega dela. Dodal bi še, da vsak učitelj uporablja pri pouku boljše ali slabše izdelan algoritem, če se tega zaveda ali ne. Če pa bomo začeli zavestno nadzorovati urejenost in natančnost naših algoritmov, se bodo naši učni uspehi gotovo še zboljšali.

LITERATURA

Braun Stephan, *Algoritmische Linguistik*, Stuttgart 1974.
Landa L. N., *Kibernetika i obučenie*, Moskva 1974.
Toporišič Jože, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976.

Slovenščina v javni rabi

GOVOR NA RADIU LJUBLJANA

(shematični prikaz)

Ta poskus opisa stanja bo zajel samo govor tako imenovanih informativnih oddaj — to je pravih novinarskih oddaj, pisanih ali samo govorjenih (v studiu ali posnetih na terenu), ter govor nekaterih govorno-glasbenih oddaj Glasbenega programa. Umetniške (režirane) oddaje bodo ostale neobdelane. Prav tako ne bo iz razumljivih razlogov zajet govor radijskih postaj Koper in Maribor ter lokalnih radijskih postaj. Skušali bomo prikazati razmerje med zbornim in pogovornim jezikom ter narečjem v oddajah ter opisati govor napovedovalcev in novinarjev; posebej govor v javnih oddajah ter v glasbenem programu.

I. Razmerje med zbornim jezikom, pogovornim jezikom in narečjem

Radijski program si prizadeva biti tudi govorno čim bolj živ in neposreden, to pa skuša doseči z vpeljevanjem čedalje več neposrednega govora. Kljub temu prizadevanju pa je — razumljivo, saj vseh oddaj ni mogoče pripraviti in posneti na terenu — še vedno večina sporeda branega/govorjenega po napisani predlogi. Če upoštevamo samo izmenko navedene oddaje, ki jih najdemo v programskem načrtu TOZD GPI za jesensko-zimsko shemo 1-76/77, potem je branih (berejo jih napovedovalci in novinarji) oddaj okoli 60%; pri tem niso upoštevana poročila, ki sicer zavzemajo kar 38% vsega govornega programa. Če upoštevamo še poročila, se odstotek *branih* oddaj v sporedu še poveča. Le okrog 40% naslovov iz jesensko-zimske sheme 76/77 zajemajo kombinirane oddaje (brane in živi posnetki s pogovornim jezikom ali narečjem) ali samo živo govorjene.

Vse brane oddaje govornega programa torej že po svoji zasnovi terjajo zbornost govora. Ta zbornost pa je velikokrat, vsekakor nefunkcionalno, kršena z nezbornim govorom, včasih celo prav grobo. Tako npr. tudi v vzgojno-izobraževalnem programu, kjer zbornost sploh ne bi smela biti vprašanje. Funkcionalno pa se nezborne zvrsti (pogovorni jezik, narečje) vpletajo v kombinirane oddaje, v katerih npr. gostje nastopajo s svojim živim in neposrednim govorom in je ta živi govor posebej motiviran, ker predstavlja človeka kot osebo in ker je položajno prost (oddaje Naš gost, Naši kraji in ljudje itd.). Tudi narečje deluje sredi zbornega govora funkcionalno, kadar je npr. kratevno ali socialno motivirano, moti pa tak govor vedno, kadar ni posebej motiviran z neposrednostjo položaja ali pa je uporabljen celo v položaju, ki izrecno zahteva zbornost (oddaje, kot je Studio ob sedemnajstih, Komentar ipd.).

O kakovosti govornih besedil bo mogoče sklepati ob obravnavi posameznih skupin radijskih govorcev.

II. Govor napovedovalcev

Napovedovalci so delovna skupina na Radiu, ki so bili edini doslej govorno šolani. Od njih se zbornost tudi izrecno zahteva kot delovna dolžnost. Ker so nekakšna reprezentanca zbornega govora, je tudi vsako njihovo odstopanje od norme toliko bolj opazno.

Pri oceni zbornosti govora napovedovalcev je treba najprej ugotoviti, da je njihov govor na radiu v večini primerov normam zbornosti vendarle *ustrezen* kljub nekaterim odstopanjem. **Odstopanja** so dvojne narave: v prvo skupino spadajo tista, ki se kažejo v govoru vseh napovedovalcev (oziroma večine ali posamezne skupine) — to so večinoma odstopanja pravorečne in stavčnofonetične narave; v drugo skupino pa sodijo odstopanja individualne narave, ki jih opazimo samo pri posameznih napovedovalcih (od manjše do sploh neprimernosti).

a) Odstopanja stavčnofonetične narave:

Pogostni so prestopki zoper členitev besedila po aktualnosti; pri tem najbolj trpijo smiselni poudarki stavka in sploh besedila. Nenaravna je doslikrat členitev besedila s premori — včasih celo sredi sintagme. Prevelika hitrost govora, združena s premočrtnostjo stavčne melodije ali nezavzetostjo, zabrisuje vsebino, posebno pa smiselne poudarke besedila.

Posledica neprilagojenosti bralca besedilu je enak (»poročilarski«) ton branja tudi pri zelo različnih besedilih.

Eden poglavitnih vzrokov za vsa odstopanja stavčnofonetične narave pa je branje brez priprave. Napovedovalec se besedilu, ki ga ne pozna, ne more prilagoditi, ne more si ga govorno porazdeliti, zato tudi ne dobro in smiselno prebrati.

b) Odstopanja od pravorečne norme:

Tu je treba ločiti zavestna (hotena?) odstopanja od nezavestnih. Nezavestna so razni lapsusi (pogojno zanemarljivi) in tista, ki nastopajo kot vdor pogovornih oblik v zborni govor ter so lahko tudi posledica bralčeve nezbranosti.

Zavestna odstopanja pa so največkrat jezikovnonazorske narave. Izhajajo iz posebnega (tradicionalističnega, laičnega) pojmovanja zbornosti, ki zanemarja ali zavrača funkcionalno vrednotenje jezika ter postavlja v ospredje nekašne lepotne kriterije pravilnosti, ki jih je mogoče uvrstiti v naslednje okvire:

- kar je staro, je lepše;
- lepše je tudi, kar je sploh posebno;
- dvojnice besed (naglasne in pisne) so znamenje bogastva jezika in torej tudi uporabnikove svobode;
- lepše in pravilnejše je tisto, kar je izvorno (lokalizmi, tuj izgovor polcitatnih besed in imen ipd.).

Razčlenitev:

a) Zavestna odstopanja:

1. Naglaševanje glagolov na -ováti, -ujem ter njihovih izpeljank (glagolniki) na korenu (tip *pótovati*, *pótujem*).
2. Naglaševanje drugih glagolskih naglasnih dvojnic nezborno — na korenu (tip *pisati* *pisáti*).
3. Ozki izgovor položajnega o-ja pred raznozložnim v-jem (tip *napóved časa*, *bregóvi*).
4. Hiperkorekten izgovor v-ja oziroma njegove variante pred zvočniki (tip *Vlada*, *Vreme*, *EVropa*, *SoVjetska zveza*, *preVladati*).
5. Lokalni izgovor roditeljskih vzhodnoslovenskih množinskih krajevnih imen (tip iz *Križevac*, *poleg Radenec*).

6. Izgovor tujih imen po izgovornem načinu jezika dajalca. Ta izgovor je med napovedovalci najbolj trdovratno zasidran. Posledica je celo tuj izgovor imen, ki imajo že ustaljeno slovensko podobo (béthoven, uóšinktn) in celo tuj izgovor pred slovensko končnico (smiØ-a).

Vsa ta odstopanja so fonetiki (od ustanovitve službe 1971) skušali iz govora napovedovalcev odpraviti. Držijo se predvsem zaradi posebnega mnenja nekaterih napovedovalcev, da oni sami odločajo o svojem govoru. Takšno mnenje je v večini primerov tudi sad zvezdniskega vedenja dela napovedovalcev (za seboj so potegnili še druge), ki mu nasproti ni stala zavestna in dosledna jezikovna politika programskega vodstva.

b) Nezavestna odstopanja od norme, vdiranje pogovornih prvin v zborni govor:

1. Zveneč izgovor nezvočnikov na medbesednih mejah pred besedami, ki se začenjajo na samoglasnik ali zvočnik (tip preD razvoja, izbrušen sloG in sodobna snov; eden najučinkovitejšiX mož, kar otroG vidi).

2. Izgovor predlogov, kakor da so pred premorom (tip breS akcije, meT vojnama).

3. Nezložni izgovor zlogov s polglasnikom, posebno v pridevnikih na -en (tip delaµu, trdn) ali zložni izgovor zvočnika *n*.

4. Pogovorno razvezovanje zvočniškega sklopa s polglasnikom (tip čføn, filøm).

5. Pri tujih imenih branje končnice -om za govornjenimi e, j, č, ž, š po zapisu brez premene (tip s soarešom, z žorzom — s Soaresom, z Georgesom).

6. Pogovorni izgovor izglagolskih samostalnikov moškega spola v odvisnih sklonih — brez upoštevanja premene naglašene samoglasnika (tip pred odhòdom, na izlétu).

Jezikovno in govorno izobraževanje napovedovalcev

Najstarejši napovedovalci so bili deležni govorne vzgoje na AGFRTV, pozneje je to vzgojo dolga leta vodila izkušena napovedovalka Ana Mlakarjeva. V zadnjem času vodijo govorno pripravlanje izkušena napovedovalka Ajda Lesjakova in fonetiki (lektorji za govor). Napovedovalci začetniki so (po opravljeni avdiciji) deležni precej intenzivne govorne vzgoje, pri čemer je največji poudarek na praktičnem govornem usposabljanju, ob tem pa se spoznavajo tudi s splošnimi vprašanji jezika in si tako širijo jezikovno obzorje. Uvodni tečaj traja približno šest mesecev (po 1 uro na dan) z vmesnimi stopenjskimi preizkusi usposobljenosti (avdicijami). Po dosedanji organizaciji dela se je intenzivno pripravlanje napovedovalcev ob pomoči mentorjev v večini primerov nehalo, ko so bili sprejeti na delo. Z delom si potem večinoma nabirajo rutino, le redki se še vračajo k fonetikom ali napovedovalki mentorici. S starejšimi (rednimi) napovedovalci delajo fonetiki večinoma ob njihovem delu, ko jih spremljajo na snemanjih.

(Nadaljevanje in konec v prihodnji številki)
Ludvik Kaluža
RTV Ljubljana

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

M. F. RAEVSKIJ IN SLOVENSKI RUSOFILI

Institut slavjanovedenja i balkanistiki sovjetske Akademije znanosti je uvrstil v svoj niz publikacij o zgodovini narodnega preroda Slovanov in rusko-slovanskih odnosov tudi pisma, ki jih je M. F. Raevskij (1811—1884) dobil od raznih kulturnih in političnih delavcev v letih svojega bivanja na Dunaju, kjer je bil »dekan« pravoslavne cerkve pri

ruskem veleposlaništvu.* Svojo religiozno in obenem politično dolžnost je v avstrijski prestolnici opravljaj od leta 1842 pa vse do smrti, več kot štiri desetletja torej, ki sovpadajo z izrednim rastom narodne in kulturne zavesti raznih slovanskih ljudstev znotraj habsburške monarhije in v bližnjih pokrajinah balkanskega polotoka. Kot človek široke izobrazbe in izrednega smisla za družabne odnose je Raevskij že v prvih letih svojega bivanja na Dunaju navezal vrsto stikov z raznimi vidnimi predstavniki slovanske inteligence, med katerimi je opaziti tudi filologa F. Miklošiča.

V času po revoluciji 1848/49 je svojo dejavnost posrednika med »zamejskimi Slovani« (kot nekoliko centralistično pravijo v Moskvi) in Rusijo še poglobil in razširil ter pri tem smel računati ne samo z odobravanjem svoje vlade, temveč tudi s finančno podporo raznih slavjanskih dobrodelnih društev, ki so nastala po porazu v krimski vojni, da pripomorejo k dvigu izgubljenega ugleda, katerega je utrpel carski režim med zahodnimi in južnimi Slovani. Kako spretno je Raevskij opravljaj to svojo nalogo, je razvidno iz pisma, ki mu ga je 16. maja 1856 poslal I. I. Sreznevskij, profesor peterburške univerze in eden najvidnejših slavistov svojega časa. V njem omenja slovanskega zgodovinarja in liberalnega politika Vincenca Kluna, s katerim je bil Raevskij v kontaktu, ter ugotavlja, da je tudi v tem primeru mogoče videti, kako zna dunajski »dekan« poleg številnih niti, ki jih je razpredel vsepovsod, vedno najti še prostora za nove. »Vse te niti«, piše Sreznevskij v nekoliko liričnem tonu, »so pod vašo mojstrsko roko strune na eni sami harfi, vse bodo pele soglasno«.

V orkestru, ki ga je Raevskij dirigiral z Dunaja in ki je bil uglašen v eno samo hvalnico carski Rusiji, so dokaj živahno, številno pa tudi naivno sodelovali mnogi Slovenci. Zaradi nacionalnega pritiska habsburških oblasti so z nekakšnim otroškim upanjem gledali k »matjuški« Rusiji in pričakovali od nje podpore, bodrila, zaščite. To panslavistično ali bolje hej slovansko vzhičenost je opaziti posebno na periferiji slovanskega etničnega prostora, tam kjer so naši ljudje v boju za svojo narodno identiteto še kako rabili, če ne drugega, vsaj psihološko zavest, da so del velikega slovanskega sveta. V tem smislu je zanimivo pismo, ki ga je veliki filolog in raziskovalec rezijanskih narečij Boduen de Courtenay poslal leta 1872 Raevskemu iz Gorice. V njem sporoča, kakšno zanimanje vlada v tamkajšnji čitalnici za ruski jezik, ki si ga njeni člani žele naučiti predvsem, da bi lahko brali ruske časopise. Courtenayu se je zdelo primerno, da sam organizira trikrat tedensko lekcije iz ruščine, ni pa vedel, kako naj zadovolji pevce čitalniškega zbora, ki so želeli prepevati ruske pesmi. Zato prosi Raevskega, naj mu pošlje pesmarice ter mu obenem priporoča »profesorja naravoslovja Erjavca«, ki da za svojo popularno zoologijo namerava uporabiti rusko terminologijo in rabi zato kakšno primerno knjigo. Raevskij je bil, kot po navadi, takoj nared: že čez nekaj tednov je poslal celo vrsto publikacij, ki so naravnost prevzele, kakor sporoča de Courtenay, goriške patriote. »Če je potrebno ceniti ohranitev slovanskega karakterja Slovencev, mora k temu najboljše prispevati simpatija Rusov in seznanitev Slovencev z ruskim jezikom, rusko literaturo in ruskim življenjem. To je posebno potrebno tu, na obronkih slovanskega sveta, kjer mora slovanski element, ki je še šibak, kar zadeva kulturni razvoj, voditi boj z romanskim elementom, ki ga v marsičem prekaša. Vseslovanska zavest, podkrepljena z vzajemnim spoznavanjem Slovanov, more vdahniti novo življenje šibkim slovanskim narodom in se uspešno upreti tujim vplivom, pogubnim za slovansko narodnost.« (66)

O slovanski vzajemnosti, o potrebi medsebojnega spoznavanja in postopnega kulturnega, jezikovnega in političnega spajanja je mnogo pisal Raevskemu tudi koroški duhovnik Matija Majer, avtor prve slovnice ruskega jezika za Slovence. O nastanku in ciljih te knjige mnogo izvemo iz pisma, ki ga je 29. septembra 1867 poslal Raevskemu njen založnik, Gregor Blaž, slovanski trgovec na Reki. Iz pisma je razvidno, kako je temu podjetju botrovalo prepričanje, da se morajo Slovenci upreti raznarodovalnemu Belcredijevemu režimu in si pri tem iskati zaveznikov pri ostalih Slovanih, predvsem pri Rusih. »Mi Slovenci bomo najtrdnjeji vogalni kamen slovanskega sveta. Naj si

* Zarubežne Slavjane i Rossija. Dokumenti arhiva M. F. Raevskogo, 40—80 godi XIX veka, Izd. »Nauka«, Moskva 1975, 576 str. — Pismom, ki so urejena po alfabetskem redu imen pošiljateljev, sta urednika V. Matula in I. V. Čurkina dodala kratek, a dragocen komentar, v indeksu pa sta na kratko orisala like nejpomembnejših dopisnikov; dejstvu, da je Čurkina dobra poznavalka slovensko-ruskih odnosov v XIX. stol., se moramo zahvaliti, da so njeni komentarji skrbni in izčrpani.

Rusija to zapiše v dušo in se spomni, ko bo za Slovane zasvital veliki dan odločitve.« (39) Obrambni značaj takih in podobnih krilatic je nekakšno opravičilo za slepost slovenskih javnih delavcev, ki v carski Rusiji niso hoteli videti nobene senčne plati in so preradi pozabljali, kako malo je dala petrograjska vlada na slovansko »vzajemnost« v odnosih do tistih slovenskih narodov, ki so bili pod njeno oblastjo. Kar z zadovoljstvom omenja Blaž, da ni bilo opaziti »med našim ljudstvom« nikakršne simpatije za poljsko vstajo, ki je izbruhnila 1863. leta, in to kljub temu, da so z »določene strani« skušali natvesti Slovincem, kako Poljaki krvave za katoliško vero. (38)

Po avstro-ogerskem *Ausgleichu* 1867. leta je tak nekritičen odnos posebno razumljiv, saj si ni bilo mogoče delati utvar o politiki, ki jo na Dunaju in v Budimpešti nameravajo voditi do svojih slovenskih podanikov. Ti so na nemško-madžarski sporazum odgovorili tako, kot je bilo pač mogoče, s poudarjanjem svojih vezi z Rusijo. Šlo je za obrambno potezo, ki jim je sicer vtila nekaj samozavesti, a je še najbolj koristila obema gospodujočima narodoma, katerima se je nudila prilika, da razvpijeta po vsej Evropi, kako potrebna je Avstrija kot jez pred panslavistično poplavo. Ruska vlada se je z ene strani dobro zavedala, da glasovi o panslavističnih načrtih škodijo njenemu mednarodnemu položaju, z druge strani pa se posebno v šestdesetih in sedemdesetih letih ni mogla povsem odtegniti pritisku desničarskih slavjanofilskih krogov, ki so sanjarili o združitvi vseh Slovanov pod enim samim krovom. Zgovorna manifestacija podobnih čustev in naklepov je bila velika etnografska razstava v Moskvi l. 1867, ki je postala povod za pravo »romanje« raznih predstavnikov habsburških Slovanov v starodavno prestolnico. Pri pripravah za razstavo je bil Raevskij seveda zelo angažiran; o slovenskem prispevku je že 1866 osebno govoril z Lovrom Tomanom in ga prosil, naj bi Slovenska Matica poslala v Moskvo narodne noše. Kot mu je oktobra istega leta odgovoril J. Bleiweis, Matica po svojih pravilih ni mogla prevzeti te obveznosti, zato pa so njeni upravniki na svoje stroške poslali dva primerka kranjske noše in se obrnili tudi na Štajerca Dr. Razlaga ter na Matijo Majarja in ju prosili, naj storita isto. Koroški duhovnik se je v svoji panslavistični vnemi takoj odzval: poslal je celo serijo noš, tako da so v Moskvi lahko sestavili kar celo sceno slovenske svatbe v Zilski dolini, ki je bila po mnenju sodobnikov najprivlačnejša v celotnem slovanskem oddelku. Vzponredno z razstavo je prišlo tudi do srečanja slovenskih političnih in kulturnih delavcev, med katerimi sta bili tudi tako vidni osebnosti kot Palacky in Rieger. Od Slovencev so bili povabljeni v Moskvo L. Toman, J. Bleiweis, A. Einspieler, A. Janežič, D. Trstenjak, R. Razlag, Winkler, E. Kosta, M. Majar in voditelji Maticice. Toda, kot je februarja 1867 pisal Bleiweis Raevskemu, »u Moskvo putovati, ne bude nam letos nikomu mogoče, mi svi smo poslanci za *zemeljski sabor* i za *državni sabor*. Posel je sedaj tako velevažen, da nemozemo od kuče, i tako nam je vrlo žalovati, da nije mogoče iči na dugo put«. (45) Na koncu so v Moskvo odšli samo M. Majar, I. Vilhar in A. Hudec. Skromna slovenska udeležba, ki jo je mogoče pripisati tudi bojarni, da bi se ne zamerilo preveč dunajskim oblastem, pa še ne pomeni, da bi naša javnost ne sledila z izrednim zanimanjem in simpatijo ruskemu javnemu in kulturnemu življenju. Marsikateri slovenski študent je mislil na možnost, da bi se s pomočjo štipendije vpisal na kakšno rusko univerzo in se nato zaposlil v Rusiji. Med njimi je posebno opazen tudi poznejši literarni kritik in pisatelj F. Levec, ki je v svojem pismu Raevskemu poleti 1867 kot abiturient zagotavljal, »da bi moglo biti moje delo visoki ruski vladi in celemu slovanskemu svetu bolj koristno v Rusiji kot v Avstriji«.

Posebno iz pisem študentov, ki v svoji mladostni zagnanosti dajejo duška svojemu občudovanju Rusije, je razvidno, kako uspešno je bilo delo Raevskega med avstrijskimi Slovani. Treba pa mu je priznati, da pri tem ni štedil z napor: ne samo, da je ob tisočletnici ruskega carstva priskrbel Bleiweisu odlikovanje; že prej je dokazal svojo pozornost do slovenskega naroda: tako je na primer že 1865. leta poskrbel, da je Slovenska Matica dobila v dar od peterburške Akademije znanosti kar 200 knjig. Pozneje je s pomočjo njegovega posredništva Matica navezala stike kar s 13 ruskimi znanstvenimi ustanovami. Odbor Maticice se mu je oddolžil s tem, da ga je istega leta imenoval za svojega prvega častnega člana. (432, 433) 1871. je bila vrsta na Dramatičnem društvu, da mu izrazi hvaležnost, saj mu je Raevskij priskrbel pri peterburškem slavjanskem dobrodelnem komitetu znatno denarno podporo: 200 goldinarjev. (147)

Kot je razvidno iz teh primerov, so ustanove, ki so odigrale tako pomembno vlogo v razvoju slovenskega kulturnega in političnega življenja, lahko računale na rusko mate-

rialno in, kar je bilo morda še pomembnejše, moralno pomoč. Raevskij pri tem ni opravljal samo dolžnosti uslužbenca, ki mu je poverjena propaganda in obveščevalna služba, temveč se je zavzel za svoj posel s pravo misijonsko vnamo. »Vse, kar bom mogel še naprej storiti za svoje slovenske brate«, je pisal leta 1866 Matici, »bom storil z velikim zadovoljstvom, samo povejte«. (433) Čeprav so njegovi odnosi s Slovenci v okviru celotne objavljene korespondence dokaj skromni (izjema so obširna pisma F. Celestina, profesorja ruske literature v Zagrebu, ki pa govori o hrvaških razmerah), so vendar zanimivi, saj nam zgovorno potrjujejo, kako je bila razširjena med našo duhovno in laično inteligenco zagledanost v Rusijo in kolikšen pomen je imela zanje zavest, da so del velike slovanske družine.

Jože Pirjevec
Univerza v Trstu

SLOVENSKA ELEGIJA PO LETU 1879

Nemški slavist in slovenist iz Göttingena dr. Peter Scherber je s knjigo *Die slovenische Elegie, Studien zur Geschichte der Gattung* (Wiesbaden, ZRN, 1974) načel novo problematiko v slovenski literarni zgodovini. V njej obravnava slovensko elegijo v stoletnem obdobju 1779—1879, katerega začetek označuje pojav prvega slovenskega pesniškega almanaha Pisanic, konec pa med drugim prevlada proze nad dotlej gospodujočo liriko in upadanje Stritarjevega pozitivnega delovanja na razvoj slovenske literature, ki se je končalo prav z objavo njegovih Dunajskih elegij. Nato, po Scherberjevih besedah, ta pesniška vrsta ni več prevzemala bistveno novih pobud. Proti koncu 19. stol. so bile vrstne označbe za elegijo vedno manj izostrene in zavest o njej v njeni tradicionalni podobi se je vedno bolj izgubljala. Primer za to je Simon Gregorčič, pri katerem je *elegično* postalo temelj njegove celotne lirike, ne da bi mogli katero njegovih pesmi označiti za elegijo.

Scherberjevo delo nam kljub sprejemljivim utemeljitvam o časovni zaokroženosti problematike ponuja vprašanje, kaj bi pokazala raziskava elegije po l. 1879. S pripombo o elegičnem pri Gregorčiču že sam sega čez zastavljeno mejo; sicer pa je poskusen pregled problematike za čas po l. 1879 pokazal naslednje:

F. Zdravec piše, da je bilo v času nove romantike »objavljenih malo elegij«¹ in med njihovimi avtorji našteva *Lea Leviča*, *V. Moleta* in *A. Debeljaka*,² medtem ko ne omenja *A. Medveda*, ki ima v Poezijah iz l. 1905 cikel *Žalnice*, in na koncu še *Žalne pesmi preroka Jeremije ob Jeruzalemskem mestu*. Pač pa prav v tej zvezi posveča Medvedu precejšnjo pozornost I. Pregelj, ki v DS piše: »Elegika je namreč temeljni glas vsega miselnega in čustvenega Medveda, kjer res govori kot pesnik...«³

Tudi v obdobju med obema vojnama, ki sta ga duhovno in stilno najbolj zaznamovala ekspresionizem in socialni realizem, elegija kot vrsta ni popolnoma utonila v pozabo. O tem pričajo že nekateri naslovi, npr.: *Besede iz groba*, *Melanholija*, *Istrska elegija* (A. Gradnik, Padajoče zvezde, 1916), *Na grob padlemu prijatelju*, *Ob slovesu, Melanholija* (J. Glazer, Pohorske poti, 1919), *Elegija* (J. Glazer, Čas-Kovač, 1929), *Melanholija*, *O pojte vigilije* (S. Kosovel, ZD I, 1960), *Žalostni večeri* (P. Golia, Pesmi, 1936), *Kamniške elegije*, *V spomin Tomaža Bizilja*, *Ob smrti bratove hčerke* (I. Gruden, Dvanajsta ura, 1939), *Tužna pesem*, *Grob na pobrežju* (A. Gradnik, Zlate lestve, 1940), *Žalostinka za obeščencem* (B. Vodušek, Odčarani svet, 1939). Tudi naslove zbirk *Žalostne roke* (1922), *Vigilije* (1923) A. Vodnika in *Novembrske pesmi* (1936) M. Jarca moremo ob upoštevanju pomenskega (semantičnega) prenosa prišteti sem.

Že ti primeri kažejo, da se tudi sedaj pojavljajo elegije vseh tipov (glede na Scherberjevo razvrstitev), le njihovo razmerje in kvaliteta se spremenita. Prevladujeta ljubezenska elegija in melanholična refleksija (ki je bila prej dokaj redka); epicedij (= ža-

¹ F. Zdravec, *Nova romantika in mejni obliki realizma*, ZSS 5, Maribor, 1970, 95.

² F. Zdravec, *Lirske in epske pesniške oblike v obdobju slovenske moderne*, JIS 8, 1968, 212.

³ Dr. I. Pregelj, *Medvedova lirika*, Dom in svet, 1923, št. 2, 55. Kartoteka literarno-teoretičnih terminov pri Inštitutu za slov. lit. in lit. vede SAZU, Ljubljana.

lostinka ob smrti) in propemptikon (žalostinka ob slovesu) nista več namenjena komurkoli, ampak v resnici ljubljenim osebam: staršem, prijateljem. Z eno besedo — elegija se sedaj v nasprotju s prejšnjimi obdobji (razen Prešerna) ponotranji in zapre v oseben krog, subjektivizira; zato patriotska elegija docela izgine. Toda znova se pojavi ob pričakovanju svetovnega spopada. Elegičnega občutja je najti v pesmih tega časa malone pri vsakem pesniku mnogo več, kot ga razodevajo ustrezni naslovi, in ne glede na to, če je zadoščeno formalnim kriterijem. F. Zadavec opaža, da je elegičnost ena od lastnosti Grudnove ljubezenske lirike.⁴ To je značilno tudi za M. Bora (*Balada o gramofonu*, 1940) in I. Brnčiča (*Balada*, 1940): »Obe baladi skoraj elegično naznanjata tesnobno ozračje, ki je tedaj obkoljevalo evropskega razumnika.«⁵

Nov razmah in pomen doživi elegija v času NOB, tako pri ozaveščenih pesnikih (npr. M. Jarc, *Elegija, Človek in noč*, 1960; I. Gruden, *Ob materini smrti*, *Pesmi*, 1949; C. Vipotnik, *Zeleni grobek, Drevo na samem*, 1956; J. Šmit, *Dunajska elegija, Dvojni cvet*, 1953) kot pri avtorjih množičnega slovenskega NOB pesništva.

Tudi po drugi svetovni vojni ta pesniška vrsta, vsaj s poimenovanjem, ni zamrla, čeprav se smisel in občutek za vrstno pripadnost besedil vedno bolj izgublja. O njenem obstoju govorijo pesmi kot *Jesenska elegija* P. Golie (Novi svet, 1946), *Elegija mrtvi materi* (B. Fatur, *Knjiga lirike*, 1947), *Žalostinke* (J. Šmit, *Srce v besedi*, 1950), *Midva sva tiho pozabljeno pokopališče* (I. Minatti, *Pa bo pomlad prišla*, 1955), *Žalostinka* (C. Vipotnik, *Drevo na samem*, 1956), *Elegija* (K. Kovič, *Prezgodnji dan*, 1956), *Osmrtica računovodji Petru Pertotu* (L. Krakar, *Cvet pelina*, 1962).

Sklep: Tudi dandanes elegija zasluži svojo pozornost, saj po letu 1879 še živi v slovenski literarni zavesti, resda docela nevsiljivo, toda ustvarjalno, kot kažejo njena preoblikovanja. Izginja le smisel za njeno tradicionalno oz. klasično podobo. Doživela je prenekatero motivno, oblikovno in stilno spremembo.

Marija Stanonik
SAZU v Ljubljani

Kulturnozgodovinske ekskurzije

Z JESENIC V MOJSTRANO IN NA DOVJE*

S prispevkom še malo ne mislim omajati trdnosti, zanesljivosti, izčrpnosti in vrednosti Ruplovega članka, saj mu je na ta način pisano delo narekovala metodologija podobnih »vodnikov«, objavljenih v zadnjih letnikih JiS. Torej ne gre za kako dopolnilo v čistem literarno zgodovinskem smislu, temveč za omembo pojavov, stvari in ljudi, ki jih na takšni ekskurziji vendarle ne gre prezreti, čeprav sodijo v razdelek »kultura« v najširšem pomenu te besede.

JESENICE

Ob vsem povojnem vrvežu kulturno življenje na Jesenicah ne le da ni zamrlo, ampak so ga vztrajni kulturni delavci kar naprej potiskali v ospredje. Največ zaslug za to ima Joža Varl, predsednik DPD Svoboda »Tone Čufar«, zdaj glavni urednik tovarniškega glasila Železar. Ustanovil je pri društvu kulturno umetniški klub, katerega člani in občasni sodelavci se s vojimi deli predstavljajo v Listih, po tehtnosti prispevkov brez dvoma premalo opaženi prilogi Železarja. V Listih, ki izidejo običajno štirikrat na

⁴ F. Zadavec, *Ekspressionizem in socialni realizem II*, ZSS 7, 1972, 60.

⁵ F. Zadavec, *Ekspressionizem in socialni realizem I*, ZSS 6, 1972, 176–177.

* Dopolnilo k Ruplovim Literarno zgodovinskim ekskurzijam po Gorenjskem. JiS XIX, 1973/74, str. 306–309

leto, objavljajo pesmi, prozo, članke in razprave Valentin Cundrič, Miha Klinar, Črtomir Šinkovec, Cvetko Zagorski, Ivan Jan, Benjamin Gracer, da omenim le najpomembnejše, redno pa se oglašata tudi koroška pesnika Valentin Polanšek in Andrej Kokot. Listi odstopajo radi svoj prostor tudi mladim, ki se poskušajo v literaturi.

Zanemariti ne moremo Čufarjeve knjižice, ki je prav tako delo Joža Varla in njegovih sodelavcev. Doslej je izšlo v njej enajst del jeseniških in koroških avtorjev: pesniške zbirke Slavka Savinška Poredni smeh, Andreja Kokota Čujte, zvonovi pojo in Ura vesti, Valentina Cundriča Soneti, Miha Klinarja Na mrtvi straži, Benjamin Gracerja V mraku in Črtomira Šinkovca Škorčeva šola, razen tega pa proza Toneta Čufarja Tovarna, Izbrano delo I in II in obetajočega začetnika v pisanju Viktorja Gregorača Razmérja. Avtorja so Nemci ubili kot talca v Dragi (rojen 27. VII. 1920 na Javorniku, ustreljen 21. I. 1942).

Uredniški odbor, ki ga imenuje jeseniška občinska skupščina, je izdal doslej že tri zajetne knjige zbornika Jeklo in ljudje. Številni domači pisci obravnavajo v svojih prispevkih skorajda vsa obdobja in vsa področja človekovega delovanja na Jesenicah in v krajih, ki teže k njim. V I. knjigi (1964) je Jože Šifrer, dolgoletni ravnatelj jeseniške gimnazije, objavil izčrpen pregled ustvarjalcev, kar jih je dala dežela pod Karavankami (Rojeni v našem kotu).

Z Jesenic je izletel v tujino dr. iur. et dr. phil. Rudolf Trofenik, zdaj znanstveni izdajatelj v Muenchnu. V sodelovanju z Mladinsko knjigo že dolga leta zalaga naš knjižni trg z izzivajočimi faksimilami, mimo katerih naša kulturna zgodovina ne bo mogla iti. Na tem področju se mu je v tujini posrečilo ustvariti več, kot pa so nam naši založniki dali doma. Težko je razumeti, zakaj smo na njegovo delo tako malo pozorni.

Med mladimi Jeseničani, ki ustvarjalno pomagajo oblikovati slovensko kulturo, velja omeniti gledališkega in filmskega igralca Miha Baloha, urednika oddaj narodnozabavne glasbe pri ljubljanski televiziji Marijana Staréta, opernega pevca Jako Jerašo pa publicista in novelista Francéta Žvana, po rodu Bohinjca, zdaj urednika radia Triglav. Bil bi greh, če bi ob tem pozabil na Bojana Čebulja, dolgoletnega režiserja v jeseniškem mestnem gledališču »Tone Čufar«. Pod njegovim vodstvom je jeseniški teater gostoval večkrat v tujini, doma pa pobiral prva mesta na tekmovanjih amaterskih gledališč. Zdaj živi v Mariboru.

Na jeseniških odrskih deskah sta se uveljavila tudi režiserja Srečko Tič in Jože Tomažič, sicer oba šolnika po poklicu. Zadnji se je predstavil tudi kot pisec in dramatik (Pohorske pripovedke, Lepa Vida idr.). Nazadnje je bil Tomažič ravnatelj osnovne šole »Prežihov Voranc« na Jesenicah (umrl 1970).

Pogosto je v to železarsko mesto prihajal pisatelj Lovro Kuhar — Prežihov Voranc. Niso ga samo družinske vezi priklepale nanj. Rad je imel železarje, sredi katerih je zrasel na svojih Ravnah, njegovem Guštanju. Svoje poslušalce je zbral v delavskem Jelenovem domu. Nikoli se mu ni bilo treba pritoževati zaradi občinstva. Bilo nas je dovolj in pozorno smo ga poslušali. Zajeten, kakor je zadnja leta bil, se je najraje usedel na mizo, pogledal po dvorani, potem pa začel:

»Veste, dečve, pubci, v Parizu so se stvari tako zasukale, da sem kar hitro pljunil v roke...«

Njegove pripovedi so bile živa zgodovina delavskega gibanja v svetu in slovenskega leposlovja zraven.

Kdor že gre skozi Jesenice, bi ne smel mimo razstav, ki jih v Jelenovem domu prireja DOLIK, likovna sekcija DPD Svoboda »Tone Čufar«. To delavsko društvo z razgibano zgodovino vodi po osvoboditvi skozi vse Scile in Karibde spet Joža Varl. Iz železarskih Jesenic se mu je posrečilo ustvariti pomembno kulturno žarišče in središče. DOLIKOVE razstave, vrste se vse leto, si je res vredno ogledati.

Prvoborec Franc Konobelj Slovenko (rojen 12. marca 1916, Koroška Béla) je ob pomoči mestnega odbora zveze borcev Jesenice leta 1954 izdal knjigo Pod Možakljo (prav: Mežaklo) in Karavankami so se uprli. Delo predstavlja nekakšen poskus kronike NOG v

naših krajih. Ves čas po vojni se zavzema za ustanovitev muzeja delavskega gibanja in NOB na Jesenicah.

Na Jesenicah je bil rojen Rudi Šeligo, zdaj profesor za statistiko na Visoki šoli za organizacijo dela v Kranju.

Planinskih publicistov na Jesenicah skorajda mrgoli: Uroš Župančič, Janez Krušič, Maks Dimnik, Anton in Janko Blažej, Maks Médja, Ciril Praček, Mitja Košir, Janez Brojan st. iz Mojstrane, ki pa ga lahko mirno vštejemo v to vrsto, vsem na čelu pa Miha Potočnik, doma sicer z Belce. Brez njihovega dobrega, okusnega literarnega dela bi bilo zadnjih štirideset letnikov Planinskega vestnika precej siromašnih. Jaka Čop se je predstavil že z dvema samostojnima izdajama svojih čudovitih fotografskih posnetkov iz našega gorskega sveta.

Narobe bi bilo, če bi se ognil železarne, v kateri se zbira slovenska tehniška inteligenca. S svojimi znanstvenimi deli pomaga k živahnejšemu utripu našega železarstva. Naj omenim prof. dr. inž. Marina Gabrovska, ki so ga odlikovali s Kidričevo nagrado, in mag. inž. Petra Kunca, generalnega direktorja železarne.

O kulturnem deležu Jesenic bi se dalo še pisati. Mesto, stisnjeno med Mežaklo in Karavanke, je prispevalo zajetno žlenco v korito slovenske kulturne žlahtnosti. V vrsti poklicnih in srednjih šol, ki so zrasle tu po osvoboditvi, smo vzgojili nekaj generacij, od katerih posamezniki že krepko posegajo v javno umetniško, kulturno in politično življenje naše družbe. Med njimi, ki so oblikovali te mlade ljudi, je bil Slavko Smolej, mojster fotografije, avtor enkratne monografije Gorenjska v trpljenju, borbi in svobodi, direktor metalurške industrijske šole.

Jesenice živijo živahno kulturno življenje, ki ga velja omeniti ob Pohlinozem prijatelju in Kopitarjevem znancu Frančišku Herbitzu, Tonetu Čufarju in Mihlu Klinarju, gredoč skozi ta kraj.

(Nadaljevanje v prihodnji številki)

Janez Svobljšek
Jesenice

Zapiski

Gradivo za slovensko narodnoosvobodilno pesništvo

Med zimskimi počitnicami sem našla v neki rokopisni pesmarici na Gornjem Seniku v Porabju 20 takih pesmi, ki bi lahko prišle v upoštevanje pri raziskavi SNOP.

Pesmi sta prepisovali dve sestri, 16-letna Bajzek Anna p. d. D'ágarska Anna in 18-letna Bajzek Teréz p. d. D'ágarska Treiza ok. l. 1946. Na Gornji Senik so hodili slovenski partizani iz Prekmurja. Iz hiše, kjer so se srečavali s Seničani, so se širile nekatere od teh pesmi. Peli in prepisovali so jih ob lupanju bučnega semena, česanju perja ipd.

Med pesmimi so tudi nekatere splošno znane, a prirejene porabskim razmeram. (Na

oknu glej obrazek bled, Počiva jezero v tihoti, Fanti mašerajo (se zbirajo), Domovina...)

Prav za Porabje sta značilni dve pesmi: Lubca lübezniva, ti si meni kriva in Tan daleč, tan daleč vu ruski goraj. V prvi pravi fant, da je ljubica kriva, da mora biti vojak. Naprej pa govori o vojakihi, mučenihi na ruski fronti. V drugi pesmi zvemo, da je v ruskih gorah že vsak korak polit s krvjo. Spomladi tu nihče ne bo več oral. V tej dolini le »Bog cvetlice sadi«, ki bodo pognale korenine iz src padlih junakov. Zalivale jih pa bodo njihove solze. Te pesmi so v zvezi z boji madžarske armade, v kateri so služili tudi porabski Slovenci. Poleti 1942. leta je bila zadnja velika ofenziva Nemcev. V tej je sodelovalo

italijansko, romunsko in madžarsko vojaštvo. Na donski fronti je bila uničena druga madžarska armada.

Med gradivom je pesem, ki je nastala v koncentracijskem taborišču. (O, kako je dolga, dolga, dolga pot.) Jetnik pravi, da ga doma čakajo ljubica, mati in brata, toda okrog in okrog je gosta mreža in pred njo stoji stražar. Pesem se konča z osvoboditvijo. »K nam prišla je svoboda, i oprla vrata se / na to dolgo, dolgo, dolgo pot.«

Variante osmih pesmi so zapisane v zbirki Josipa Dravca, Glasbena folklorja Prekmurja, Ljubljana 1957. Večinoma so vojaške pesmi še iz prve svetovne vojne, ki so jih peli bodisi v taki obliki, bodisi v drugi svetovni vojni prilagojeno novim razmeram. (Fanti mašerajo, Travniki so si zeleni, Voda mi teče na ciglo, Sprtoletje blūzi ide, Kranci, Rovanci nad vojske so šli, Lepa naša domovina, Sunce gre za goro.) Med temi je celo pesem iz dobe fevdalizma, ko so fante za vojaško službo lovili. (Snoči sam vulovini bio.)

V ostalih ljubezenskih pesmih se dekle in fant poslavljata, ker gre fant na vojsko ali ker je že umrl v vojni. (Srečno, zbogom ljubica moja, Stoji, stoji eden beli grad, Po cest mi gre en mladi fant, Ne joči se luba draga ti zame, Dekla ide nutri v pün-grad.)

Spričo teh dvajsetih pesmi in drugih, ki jih je treba še odkriti, kaže vključiti v raziskovanje SNOP tudi Porabje na Madžarskem.

Marija Kozar-Mukič
študentka iz Porabja

Mednarodni simpozij ob stoletnici rojstva profesorja Rajka Nahtigala

V okviru XIII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture je Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti FF organizirala tridnevno znanstveno srečanje slovanskih jezikoslovcev, ki so osredotočili svoje prispevke na tematično AKTUALNI PROBLEMI SLOVANSKEGA JEZIKOSLOVJA S POSEBNIM OZIRANOM NA DELOVNO PODROČJE PROFESORJA NAHTIGALA. Konference, ki je bila na filozofski fakulteti od 30. junija do 3. julija 1977, se je s predavanji udeležilo deset domačih in šestnajst tujih strokovnjakov, štirje pa so svoje razprave poslali za objavo; vsa zasedanja so pritegnila šte-

vilno poslušalstvo, ki je zbrano spremljalo izvajanja predavateljev in razpravo o predavanjih. Skupno trideset prispevkov je zajelo domala vsa glavna območja Nahtigalovega raziskovanja (starocerkveno slovanščino, primerjalno slovansko slovnico, slovenščino in ruščino), seveda z osvetlitvami, ki jih je omogočil razvoj slovanskega jezikoslovja in filologije v zadnjih dveh, treh desetletjih. Pokazalo se je, da so rezultati Nahtigalovega široko zasnovanega jezikoslovnega dela še zelo živi in odmevni, marsikatero njegovo dognanje pa je svojo vrednost in pomen celo povečalo.

Ena od posebnih značilnosti srečanja je bila, da so prispevki kljub razmeroma svobodni izbiri teme delovali uglašeno in so nehoti ustvarili pravo tovariško in tvorno atmosfero, ki je preko Nahtigalove jezikoslovne osebnosti družila navzoče in spodbujala k nadaljnjemu delu in iskanju.

V kratkem poročilu ni mogoče toliko prispevkov vsebinsko globlje označiti, pregledali bomo samo teme tridnevnega programa. Po slovesnem začetku simpozija, ki ga je pozdravilo več zastopnikov znanstvenih in kulturnih ustanov ter društev, in ki je izzvenel kot dostojna univerzitetna in fakultetna oddolžitev prvemu dekanu filozofske fakultete in enemu prvih rektorjev slovenske univerze, je F. Jakopin za uvod predstavil krog Nahtigalovih korespondentov od 1901 do 1958, ki so bili jezikoslovci in posredno osvetljujejo Nahtigalovo znanstveno pot od študentskih let na Dunaju in v Rusiji do njegovih zadnjih delovnih dni. F. Bezljaj je predaval o razmerju med starocerkveno slovanščino in slovenščino, kakor se kaže v luči nekaterih novih etimologij; A. Isačenko (Celovec) si je izbral temo o vlogi slovenskega jezika pri obdelavi zgodovine ruskega jezika 16. in 17. stoletja; gre namreč za Herbersteinove zapise živih ruskih izrazov, katerih pravo podobo je avtor izluščil šele s tenkočutnim jezikovnim pretresom slovenskega »filtra«. V gornji lužiški srbsčini je H. Schuster-Sewc (Leipzig) analiziral pomen obrobnih slovanskih jezikov za slovansko jezikoslovje; nanizal je tudi nekatere skupne poteze lužiških in slovenskega jezika. Najnovejšo razlago lužiških in slovenskih dvojinjskih glagolskih oblik je prispeval F. Mareš (Dunaj), ki je bil tudi eden najbolj aktivnih razpravljalcev zlasti o vprašanih starocerkvne slovanščine in primerjalne slovnice. J. Toporišič je obravnaval slovensko imensko oblikoslovje glede na de-

lež in rešitve, kakor jih predstavlja Nahtigal v knjigi Slovanski jeziki. O makedonščini v Nahtigalovih delih je poročal B. Markov (Skopje); kot Nahtigalov učenec se je dobro spomnil tudi njegovih predavanj — ugotovil je, da je Nahtigal kljub uradno nepriznanemu makedonskemu jeziku že v prvi izdaji Slovanskih jezikov (1938) upošteval makedonski razvoj v fonetiki in oblikoslovju, čeprav je razumljivo, da Nahtigalove navedbe ne ustrezajo zmeraj današnji knjižni makedonščini. V mejah južnoslovanskih jezikov je H. Orzechowska (Varšava) obravnavala nastanek nekaterih balkanizmov in je pri tem analizirala predvsem slovensko starejše in sodobno jezikovno gradivo.

Znano je, da je Nahtigal odločno zagovarjal avtentičnost staroruskega epa Slovo o polku Igorevč; to je dokazoval z jezikovno analizo tega problematičnega besedila v komentirani izdaji l. 1954. Na srečanju sta bili tej problematiki posvečeni dve predavanji: W. Schmalstieg (Pennsylvania, ZDA) je kritično pretresel zlasti Nahtigalovo fonetično transkripcijo (tretji stolpec) in se ustavil ob vprašanju mehкости — trdosti ruskega konzonantizma tiste dobe; D. Castagnou je poudaril tiste prvine Slova (imena), ki po njegovem mnenju nedvomno kažejo na izvirnost epa.

Največ prispevkov je bilo s področja starocerkvene slovanščine in zgodovine ter razširjenosti starih pisav. Anica Nazor (Zagreb) je predstavila metode izdajanja starih rokopisov in sestavila pregled izdaj starih glagolskih in cirilskih jezikovnih spomenikov v desetletjih po Nahtigalovi objavi Sinajskega evhologija (1941, 1942); o adverbialnih izrazih v Sinajskem evhologiju je izčrpno predavala E. Dogramadžieva (Sofija); današnje stanje proučevanja Evhologija v primerjavi z bogatim komentarjem v Nahtigalovi izdaji je prikazala P. Penkova (Odense, Danska). Za natis so poslali prispevke s stcksl. področja: A. S. L'vov (Moskva) o stcksl. sobota in neděl'a; A. E. Suprun (Minsk) o stcksl. števniku oba na desete; G. Mihailă (Bukarešta) o dveh kopijah Simeonovega zbornika (X. stol.) v biblioteki romunske akademije znanosti.

Pisava in pravopis v bosenskih srednjeveških kodeksih in odnosih do stcksl. glagolske pisne tradicije sta bila predmet raziskave Herte Kune (Sarajevo); o problemih cirilice v severozahodnih krajih Jugoslavije je predaval J. Jurančič, o razširjenosti glagolice v Sloveniji pa Janez Zor. K.

D. Olof (Celovec) se je v svojem prispevku lotil problematike stcksl. črke pě, o kateri je Nahtigal leta 1923 razpravljaval v študiji Doneski k vprašanju o postanku glagolice.

V svojem graškem obdobju (1913—1919) se je Nahtigal veliko ukvarjal z Brižinskimi spomeniki (Freisingensia I—IV); B. Pogorelec je v svojem prispevku nakazala glavne smeri in dosežke pri raziskovanju Brižinskih spomenikov od Nahtigalovih objav do danes. M. Orožen je v svojem predavanju o sekundarni derivaciji prislovnega deležnika na -él-áje v slovenskem knjižnem jeziku izhajala iz Nahtigalove obravnave deležnikov v stcksl. in z bogatim gradivom osvetlila njegov razvoj v zgodovini knjižne slovenščine.

Precej homogena tematska enota je bila na sporedu zadnje dopoldne: S. B. Bernštejn (Moskva), ki je v začetku šestdesetih let dal pobudo za izdajo ruskega prevoda Slovanskih jezikov (napisal je tudi uvod), je na srečanju govoril o hierarhiji fonetičnih zakonov v praslovanskem obdobju in ugotovil, da ima Nahtigalov prispevek v tem območju pravzaprav pionirsko vlogo. N. I. Tolstoj (Moskva) je načel vprašanje o prvi palatalizaciji praslovanskih zadnjenebnih soglasnikov in zbral več slovanskih leksemov, v katerih ta palatalizacija ni delovala (na splošno velja, da je pojav zajel vso leksiko). O tim. tretji ali baudouinovski palatalizaciji je predstavil nove poglede tako glede odnosa te palatalizacije do drugih dveh in glede njenega obsega ameriški slavist H. Lunt (Cambridge, ZDA). O temeljnih inovacijah v praslovanščini je sicer globalno vendar z zelo nadrobним analitičnim zaledjem predaval mladi danski jezikoslovec H. Andersen (København).

Na Nahtigalovo razpravo v Starocerkveno slovanskih študijah (1936) je L. Moszyński (Gdansk) navezal svoj prispevek o najstarejši razširjenosti različic izposojenke cerkev. V skrajno zapleteno kulturnozgodovinsko in jezikovno vprašanje je vneslo predavanje nove prvine, ki bolj zanesljivo osvetljujejo celotni pojav.

Zgodovini »mladega« slovanskega soglasnika *f* je posvetil svoj prispevek G. Y. Shevelov (New York); avtor se simpozija ni mogel udeležiti, razprava pa bo objavljena v zborniku. V program je bilo naknadno sprejeto še predavanje W. Derbyshireja (ZDA) o nekaterih glagolskih in samostalniških homografih v slovenščini in angleščini.

V času znanstvenega srečanja je Slavistično društvo Slovenije odkrilo na Nahtigalovi hiši (Mirje 13) spominsko ploščo; SAZU, Univerzitetna knjižnica in PZE za slovanske jezike in književnosti FF so v Prešernovi sobi Akademije pripravile bogato razstavo (tiski, rokopisi, slike) o Nahtigalovem življenju in delu (razstavo je odprl podpredsednik SAZU akademik Bratko Kreft, več pa je o njej spregovoril prof. Jaro Dolar).

Zaključno slovesno kosilo za udeležence simpozija in svojce prof. Nahtigala je bilo na Otočcu ob Krki; goste sta pozdravila predsednik občinske skupščine Novo mesto Jakob Berič in ravnatelj študijske knjižnice Bogo Komelj. V poznih popoldanskih urah sta po ogledu mesta (rojstni kraj R. Nahtigala) in študijske knjižnice v čitalnici priredila tudi sproščen sprejem. Po slikoviti dolini Krke, od koder izhaja Nahtigalov rod, so si udeleženci že v mraku ogledali Muljavo in prisluhnili besedam akademika Slodnjaka, ki je govoril o pomenu Jurčiča v slovenski književnosti.

Simpozij bo dobil svojo polno veljavo seveda šele, ko bo izšel zbornik prispevkov (okrog 500 strani); s tem pa bo dobilo tudi Nahtigalovo delo zaslužni večji poudarek v domači in tuji slavistiki.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Slovanski lingvistični atlas — OLA

Od 1. do 12. junija 1977 je bilo v Ljubljani in Portorožu zasedanje Komisije OLA pri MKS, redakcijskega odbora in delovne skupine. Ker se o Slovanskem lingvističnem atlasu (Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas — OLA) pri nas še ni dosti pisalo, bi ob tej priložnosti predstavila delo v zvezi z njim.

Komisija OLA pri MKS (Mednarodni komite slavistov) je bila ustanovljena na 4. mednarodnem slavističnem kongresu v Moskvi l. 1958. Tu je bilo tudi njeno prvo zasedanje. Imela je več nalog: napraviti načrt za atlas, sestaviti vprašalnico za zapisovanje na terenu, izbrati kraje, kjer se bo zapisovalo, izdelati enotno transkripcijo za vse slovanske jezike oz. govore, poskrbeti za zapisovanje in končno izdelati karte. Razen zadnje so naloge v večini že opravljene, izdelovanje kart in njihovo izdajanje pa bo trajalo po sedanjih predvidevanjih desetletja.

Vprašalnico so začeli pripravljati že prvo leto, posebno pa na drugem zasedanju Komisije v Varšavi l. 1959, najprej poskusni zvezek, čez nekaj let pa dokončnega. Izšla je kot samostojna knjiga z naslovom Voprosnik obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa v Moskvi l. 1965. Obsega 3.454 vprašanj oz. besed, za katere je treba dobiti odgovore. Vprašanja sama niso formulirana. Besede so pisane ali v praslovanski rekonstrukciji ali pa v treh jezikih, navadno rusko, srbohrvaško in poljsko. Imajo pa še oznako, ali se bo odgovor rabil za kartografiranje fonetičnih, prozodijskih, morfoloških, leksičnih, besedotvornih, semantičnih ali sintaktičnih pojavov. V knjigi je tudi sestavek o fonetični transkripciji.

Po tej vprašalnici se je zapisovalo na terenu. Izbranih je bilo nekaj manj kot 900 točk (krajev), v glavnem v slovanskih državah in NDR, nekaj pa tudi v tistih, kjer živijo slovanske manjšine (Italija, Avstrija, Madžarska, Romunija, Grčija). Zapisovanje je skoraj v celoti končano.

Slovanski dialekti so zastopani s 25 točkami; od tega jih je 18 v SRS, 3 v Italiji, 3 v Avstriji in 1 na Madžarskem. Točke so naslednje: Solbica (It.), Sv. Lenart (It.), Sv. Križ pri Trstu (It.), Šmartno v Brdih, Komen, Cerčno, Srednja vas v Bohinju, Horjul, Valburga pri Smedniku, Luče, Pomjan, Hrušica v Brkinih, Babno polje, Ribnica, Dragatuš, Bučka, Mostec pri Brežicah, Šmarje pri Jelšah, Sp. Ložnica pri Slovenski Bistrici, Videm ob Ščavnici, Gomilice, Potoče v Ziljski dolini (Avstr.), Breznica pri Št. Jakobu (Avst.), Kneža (Avst.) in Zg. Senik (Madž.). Govore v teh krajih so zapisali: T. Logar (8), J. Rigler (6), J. Rigler skupaj z M. Janežič (1), M. Orožen (3) in J. Ptičar, A. Lipovec, F. Novak, M. Tavčar, J. Toporišič in P. Zdovc po enega. Govor Sv. Lenarta v Beneški Sloveniji pa še ni zapisan.

Center OLA je v Inštitutu ruskega jezika pri AN SSSR v Moskvi. Tu vsako leto izdajajo tudi poseben zvezek z materiali ter članki in razpravami v zvezi z OLA.

Glavni urednik atlasa je Ruben I. Avanesov, člani glavne redakcije pa so I. Kočev, J. Bélič, A. Habovšt'ak, E. Pauliny, S. Utešený, D. Brozović, P. Ivič, T. Logar, B. Vičeski, J. Vuković, F. Michalk, J. Basara, W. Pomianowska, Z. Topolińska, S. Urbanczyk, N. V. Birillo, F. P. Filin, L. V. Vjalčina, J. V. Zakrevskaja in J. Hamm. Pri OLA sodelujejo tudi J. A. Dzendzelevskij, A. A. Krivickij, S. K. Požarickaja, M. R.

Sudnik, T. I. Vendina, A. N. Zaleskijskij iz SSSR, A. Basara, B. Falińska, J. Siatkowski, M. Szymczak iz Poljske, T. Kostova, M. Troeva iz Bolgarije, H. Jentsch, R. Lötsch iz NDR, E. Vrabie iz Romunije, P. Kiraly z Madžarske in drugi. Iz Jugoslavije sodelujejo še B. Finka, S. Čerič, D. Čupić, D. Petrović, S. Remetić, A. Šojat in D. Vujičić. Slovenski jezik zastopata pri tem atlasu poleg T. Logarja še J. Rigler in F. Benedik. Jugoslovska komisija OLA ima približno štirikrat na leto organizacijske in delovne sestanke v Beogradu ali katerem drugem jugoslovskem mestu.

Karte za atlas izdelujejo člani delovne skupine. Ta je razdeljena na tri sekcije: fonetsko, ki jo vodi T. Logar, tajnica pa je A. Basara, leksikalno, ki jo vodi W. Pomianowska, tajnica pa je B. Falińska, in transkripcijsko, ki jo vodi Z. Topolińska.

Komisija OLA pri MKS in redakcijski odbor imata vsako leto maja ali junija desetdnevno zasedanje, ki je vsako leto v drugi državi, sodelavki OLA. V Jugoslaviji je bilo zasedanje trikrat: l. 1964 v Sarajevu, l. 1971 v Ohridu in letos v Ljubljani in Portorožu. Na teh zasedanjih se rešujejo razna teoretska vprašanja v zvezi z atlasom. Delovna skupina se sestaja dvakrat letno: skupaj s Komisijo OLA spomladi in še posebej pozimi, konec januarja in v začetku februarja v Moskvi.

Obe sekciji sta že v času terenskega zapisovanja začeli delati poskusne karte. Kartografira se na osnovni karti, ki jo je izdala poljska komisija OLA. Nekatere od poskusnih kart so bile predstavljene na 7. mednarodnem kongresu slavistov v Varšavi. Zdaj delajo že dokončne karte.

Delo v leksikalni sekciji poteka tako, da transkripcijska komisija izdela analizo gradiva, potem pa vsak avtor sam napravi legendo za svojo karto. Kartografira se na zasedanjih in doma. Doslej so člani sekcije izdelali karte s področja živalstva, ki bodo sestavljale prvi zvezek OLA. Naslednji leksikalni zvezek bo vseboval karte s področja živinoreje, ki so tudi že precej izgotovljene, nadaljnji pa karte s tematiko rastlinstva.

Kartografiranje v fonetski sekciji pa je drugačno: tu najprej izdelajo legendo za vse slovsanske reflekse določenega praslovsanskega glasu, potem pa po tej legendi rišejo karte za posamezne besede. Najprej je sekcija izdelala karte s tematiko refleksov za praslovsanski o. Te so bile večinoma poskusne. Zdaj izdelujejo karte s tematiko refleksov za ě, ki bodo sestavljale drugi zvezek OLA. Narejenih imajo približno štirideset. Pozimi bodo začeli kartografirati reflekse za nosnik ę.

Najprej bo izšel Uvodni zvezek atlasa, ki bo vseboval historiat dela, članke o fonetični transkripciji, o transkripcijski analizi, o znakih, uporabljenih v atlasu, o legendah in komentarjih h kartam, demografske opise krajev, kjer je bil govor zapisan in abecedni seznam zapisovalcev. Ta zvezek je že oddan v tisk. Prav tako je pripravljen za tisk prvi zvezek kart s področja živinoreje.

Kot že omenjeno, je bilo letošnje spomladansko zasedanje v Ljubljani in Portorožu. Udeležilo se ga je 38 članov Komisije in delovne skupine OLA, od tega 21 tujih in 17 jugoslovskih. Iz tujine so bili naslednji: I. Kočev, E. Kjaeva, T. Kostova (Bolgarija), A. Habovštak (ČSSR), F. Michalk, H. Jentsch, R. Lötsch (NDR), A. Basara, J. Basara, B. Falińska, W. Pomianowska, J. Siatkowski, M. Szymczak, Z. Topolińska, S. Urbańczyk (Poljska), N. V. Birillo, A. A. Krivickij, T. I. Vendina, L. V. Vjalkina, J. V. Zakrevskaja (SSSR) in J. Hamm (Avstrija). Iz Jugoslavije so se udeležili zasedanja poleg vseh že omenjenih sodelavcev atlasa še M. Orožen, K. Peev in A. Popovski. V Ljubljani je bila 2. 6. 1977 v dvorani SAZU otvoritev, kjer so bila prebrana tudi poročila o delu v času zimskega zasedanja, delovno zasedanje samo pa je potekalo v hotelu Bernardin in Portorožu. Delo je bilo razdeljeno na plenarna zasedanja in delo v sekcijah. Na plenarnih zasedanjih so razpravljali o vsebini komentarjev k fonetskim in leksikalnim kartam, o obliki in mestu objave gradiva, na osnovi katerega so karte izdelane, o avtorstvu kart, določili so vrstni red zasedanj za naslednjih pet let itd. Leksikalna sekcija je izpolnjevala že izgotovljene karte z manjkajočim gradivom in pripravljala karte za svoj drugi zvezek s področja živinoreje, fonetska pa je dokončevala karte s tematiko refleksov ě v posameznih slovanskih govorih. Transkripcijska sekcija je analizirala gradivo za nove leksikalne karte, ki se bodo kartografirale na zimskem zasedanju v Moskvi.

Organizirana je bila tudi celodnevna ekskurzija po dolini reke Soče, čez Vršič, v Vrbo, na Bled in preko Ljubljane nazaj v Portorože. Tako so udeleženci spoznali del Slovenije, obenem pa so jim slovenski člani OLA razlagali dialekte, ki se govorijo na tem področju.

Po mnenju gostov je bilo zasedanje uspešno. Ker so bili ugodni pogoji za delo, so se mu udeleženci lahko intenzivno posvetili, marsikaj dokončali in napravili načrte za v prihodnje.

Francka Benedik
SAZU v Ljubljani

PROGRAM REDNEGA LETNEGA ZBOROVANJA

Bled, 28. — 30. oktober 1977

Festivalna dvorana

V počastitev Titovih jubilejev
in ob 100-letnici rojstva Otona Župančiča

petek, 28. oktober 1977

9.00—9.30

Začetek zborovanja

Pozdravi gostov

9.45—12.30 in 15.00—17.00

Slovenski jezik in slovenska kultura.

Okrogla miza.

Povabljeni so: J. Goričar, K. Gantar, M. Gorjup, Sv. Ilešič, Fr. Jamnik, Fr. Jerman, M. Kmecl, C. Kosmač, St. Kraševc, V. Kremensšek, B. Mušič, A. Novak, B. Paternu, A. Rijavec, F. Šetinc, N. Šumi, J. Toporišič, J. Vilfan, B. Zupančič, Fr. Zwitter, predstavnik gospodarstva zbornice, predstavnik Slovencev v Italiji, predstavnik koroških Slovencev v Avstriji.

Uvodna beseda in povezava B. Pogorelec.

17.20—19.00

Razprava o aktualnih problemih slovenskega jezika in kulture.

20.30

Tovariško srečanje.

sobota, 29. oktober 1977

8.30

Koroški trenutek — uvodne besede.

8.45—10.00

Aktualna vprašanja slovenskega jezika in kulture na Koroškem.

Zaprta razprava. Vodi dr. P. Apovnik, sodelujejo: dr. Janko Zerzer, dr. Erich Prunč, Feliks Bister, predsednik SINDOK.

10.15—11.30

Vloga osrednjih organizacij v življenju slovenske narodne skupnosti na Koroškem. Zaprta razprava. Sodelujejo za NS koroških Slovencev: dr. Matevž Grilc in Filip Warasch, za ZSO: dr. Franci Zwitter in inž. Feliks Wieser. Vodi B. Paternu.

11.40—12.10

dr. A. Malle, Teodor Domej
Slovenski znanstveni inštitut in njegove naloge.

12.10—12.30

Raziskave koroške problematike v drugih avstrijskih središčih in zunaj Avstrije. Informacija.

15.30—16.10

dr. Pavle Zdovc

Iz problematike koroških topografskih imen.

16.15—16.55

dr. Erich Prunč

Problemi informiranja in ozaveščanja na Koroškem.

17.00—17.15

Odmor.

17.15—17.55

Matjaž Kmecl

Delež Koroške v slovenski literaturi.

20.00

Literarni večer.

Sodelujejo: Janko Messner, Florjan Lipuš, Gustav Januš, Milka Hartman, Valentin Polanšek, Andrej Kokot.

nedelja, 30. oktober 1977

8.00

Odhod z Bleda na obisk h koroškim Slovincem.

9.30—12.00

Zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu. *Srečanje s slovenskimi šolniki, posebej z učitelji slovenščine.* Forumna diskusija z odgovori na podpisana vprašanja.

12.00

Odhod v Globasnico.

15.00—17.00

Srečanje s predsedniki kulturnih organizacij koroških Slovencev, seznanitev s kulturnim delom.

Zborovanje so omogočili:

Izobraževalna skupnost SRS

Kulturna skupnost SRS

Raziskovalna skupnost SRS

Zavod SRS za šolstvo

Medobčinski svet SZDL za Gorenjsko

Skupščina občine Radovljica

Železarna Jesenice

Iskra Kranj